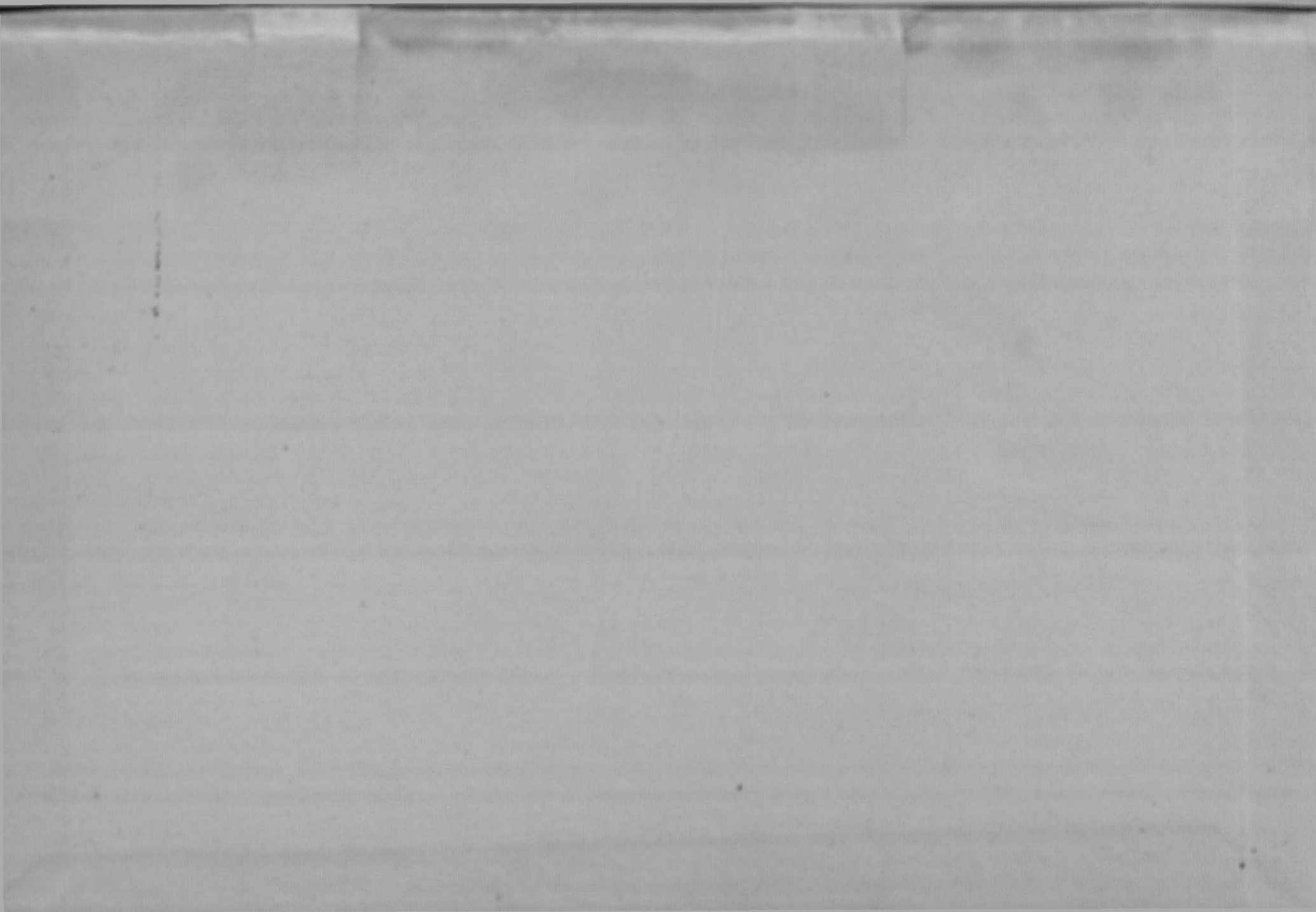

PRATICI

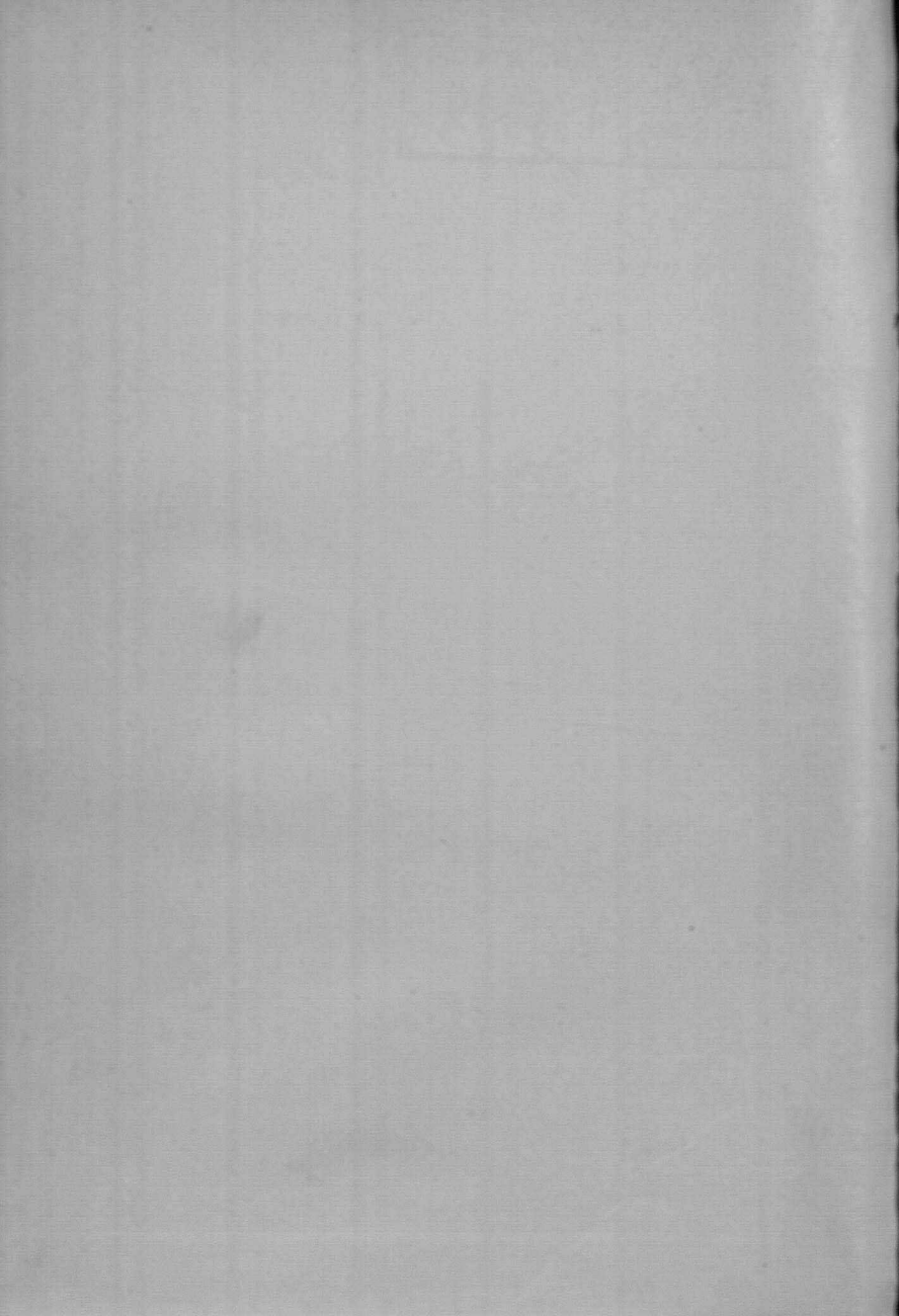
EDIZIONE

I. S. A.
VENEZIA

BIBLIOTECA

1.e.14

О ЈУГОСЛАВИЈИ ИТАЛИЈИ, АЛБАНИЈИ И НЕМАЧКОЈ

ШЕСТ РАСПРАВА

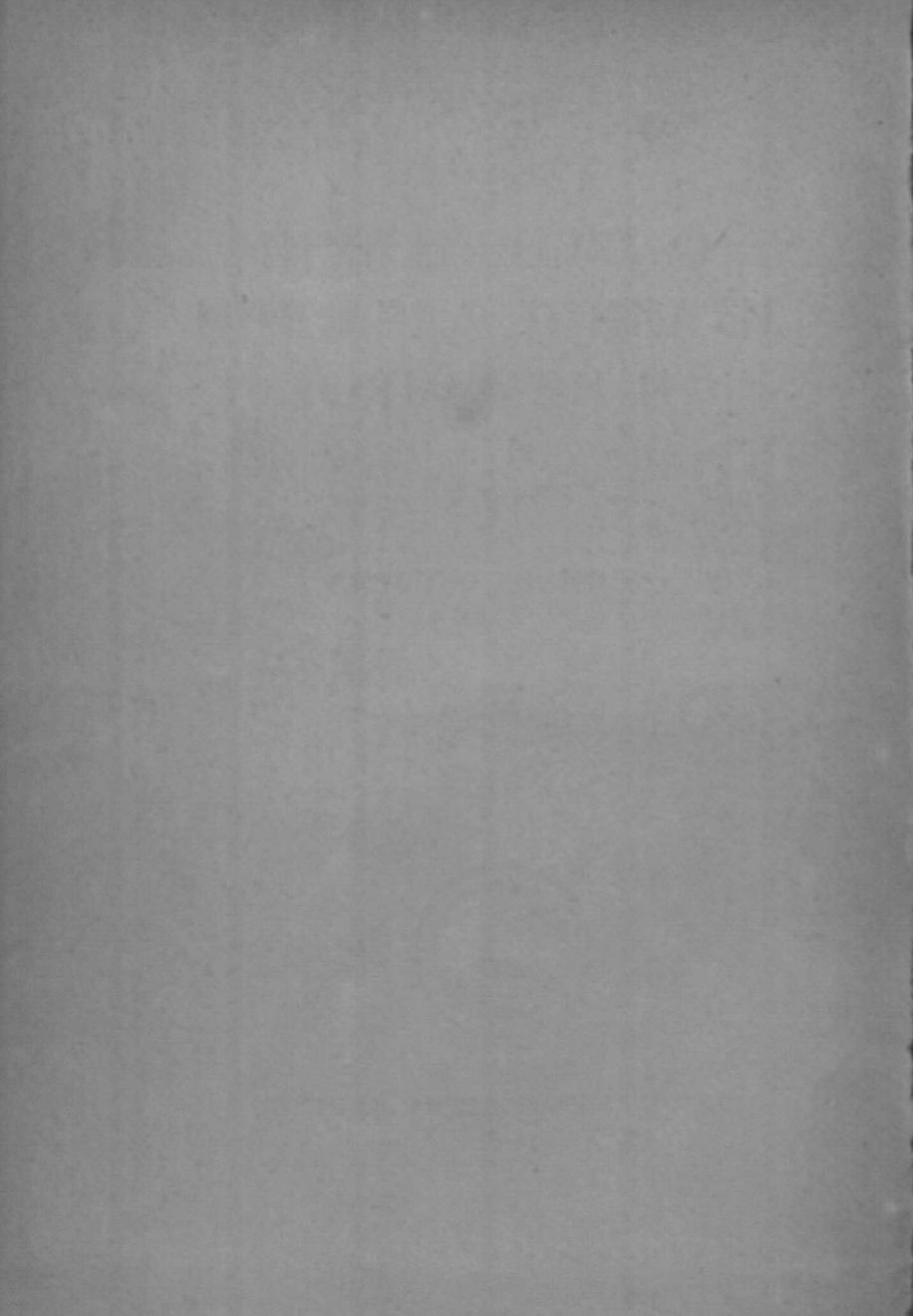
ХЕРМАНА ВЕНДЕЛА

ПРЕВЕДЕНО С НЕМАЧКОГ

БЕОГРАД 1921

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРИЦА „НАПРЕДАК“

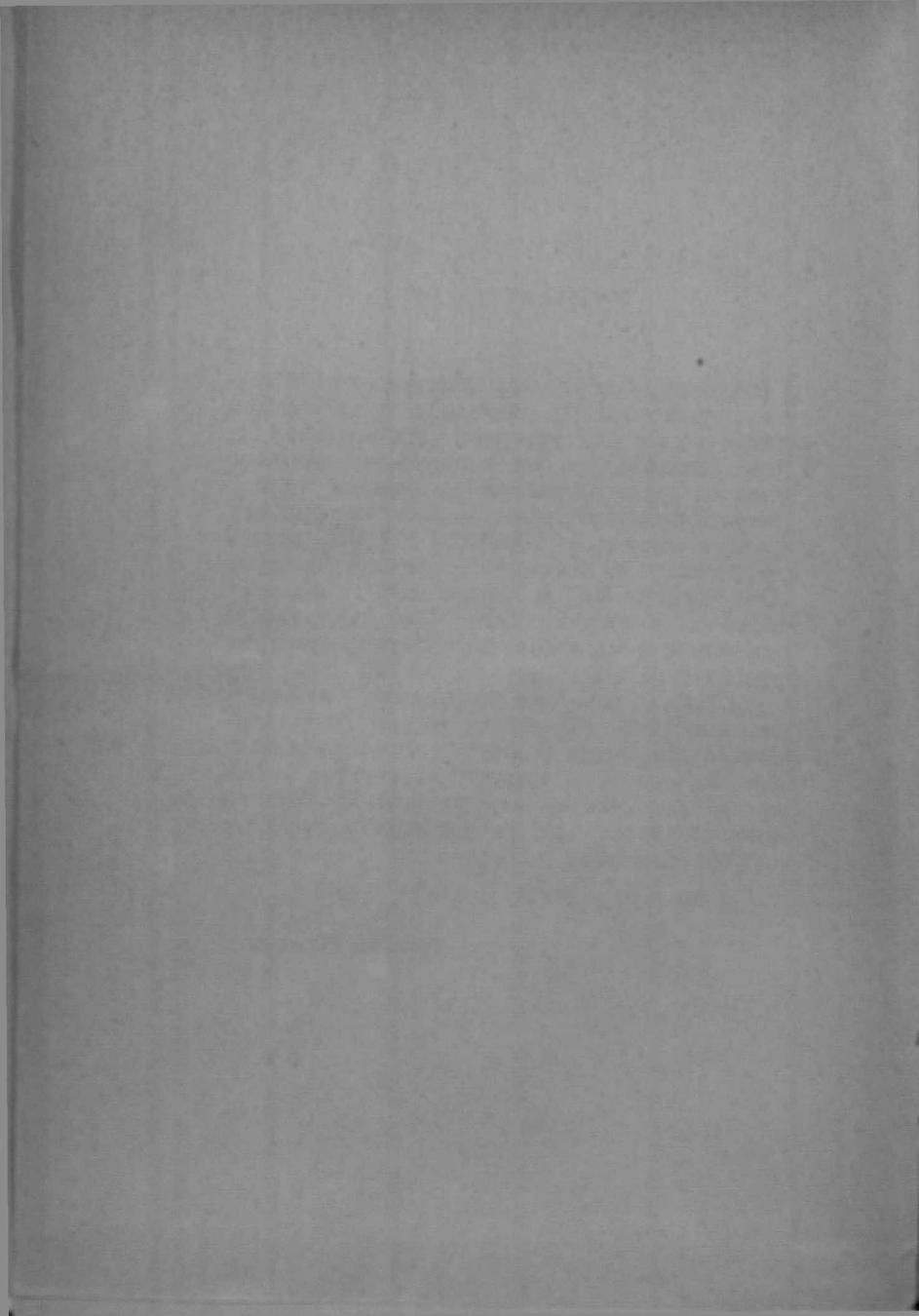
ПРОПРАТНА РЕЧ

Подстицају београдских пријатеља има се захвалити што су сакупљене и на српском језику издате ове расправе. На немачком језику излазиле су оне одвојено и независно једна од друге по разним часописима, прва у „Neue Rundschau“, друга у „Der neue Merkur“, трећа и четврта у „Deutsche Politik“, пета у „Weltbühne“ и последња у бечком часопису „Die Wage“. Тај је шести напис најмлађи, писан је у августу 1920., док најстарији о италијанском империјализму, пада у месец децембар 1919. год.

Шта се хоће тим расправама, то казују оне саме. Ако, обухваћене уједно, буду сачињавале само један камен у мосту који мора и који ће одишта и спојити Југословене и Немачку, као суседне народе, који су упућени један на другог, оне ће двојином и тројином постићи свој циљ.

Франкфурт на Мајни, у октобру 1920.

Херман Вендел

САДРЖАЈ

	Страна
Југославија	7
Италијански империјализам и Југословени	37
Судбина Албаније	48
Дар-Мар у Албанији	59
Југословенско јединство и немачка штампа	67
Југославија и Немачка	76

Југославија

I

Када је пре две године на овим листовима расправа о југословенском полету, која се дубље зарила у историју тога питања и која је потекла била из истог пера, предвиђала како ће се а пре а доцније југословенске масе кроз све унутрашње и спољне отпоре пробити своје народном јединству, разум историје већ се био снажно релактио и улево и удесно да прокрчи себи пута. Није прошло ни три месеца од онога предвиђања, а већ су у октобру 1918, Срби, Хрвати и Словенци Хапсбуршке царевине, која се лагано растварала на своје саставне делове стресајући са себе старе стеге, образовали своје Народно Веће и пошто им је Црна Гора у новембру претходила била на томе путу прогласили су 1. децембра уједињење са својим до тада самосталним савленицима под скиптром Карађорђевића; Дрина је престала бити политичком реком.

Југословенској жисли на њеним дугим и мучним лутањима кроз деветнаесто столеће често је осветљавало пут као утешан пример немачко уједињење; београдска штампа радо је признавала Србији позив, да буде Велика

Пруска на Југоистоку и Владан Ђорђевић, који је допро у немачку литературу, као Министар Председник Александров свесно је радио на томе, да од своје Отаџбине створи једну врсту Бранденбурга на Балканском Полуострву. Па и при свем том сравњивање са Пруском и Немачком по свом дубљем смислу не пристаје на најновији одсек југословенске историје. Када је безобзирна династичка политика подбола фридрицијанску војничку и чиновничку државу 1815. и 1866. године да кидаше на грађански запад Немачке, чије је друштвено устројство и политичко развиће далеко било оставило за собом њену западнолабску горштакчу примитивност то је у најдубљем основу било само продужење противреволуционарног крсташког похода источних Сила против Француске од 1792.; над јединим земљиштем, које је Велика Револуција била преорала понова је била развијена застава феудализма и апсолутизма и како је са окружним начелником задње Помераније на Рајни спахиска власт владала над градом, земаљско право над грађанским правом (Code civil), поданик над грађанином, осамнаесто над деветнаестим столећем, осећале су све главе, које нису пристајале за војнички шлем, и у самој Великој Прусској после 1870., оно исто што и Хајрих Хајне, када је после других година париске опшјености први пут опет угледао био Хоенцолернски грб на поштанској табли у Ахену. Али ако је већ 1914. при нападима преко границе српске трупе дочекивала јасна радост њихових саплеменика који су се били погли пред Хапсбуршким бичем, ти није говорио само глас крви него, исто тако срећна слутња,

да је у тим крајевима свршено сада са Средњим Веком.

Права демократска свест, коју су Срби усисали у себе у току векова турске владавине, као угњетена маса без владарске породице и господарске касте, живећи у потпуној једнакости, показује се на сваком кораку у њиховом духовном и државном устројству; у пркос учестаним страхобама за време светског рата њихова је војска сачувала своју унутрашњу снагу, јер су њени официри као нешто што се по себи разуме делили с војницима храну и склониште, радост и жалост, беду и смрт, а енглески парламентаризам се појављује као закриље монархиског апсолутизма поред обиља власти, које од 1888. или управо од 1903. лежи у рукама Скупштине. Исто тако демократски основни нагон оживљава и остале Југословене; када је Др. Смодлака, по рођењу Далматинац, чију је вредност пре неколико године истакао на овом месту Херман Бар, у Народном Представништву држао свој први много запажени говор, он га је започео са топлом благодарношћу не за Краља Петра, не за Престолонаследника Регента Александра, не за главног команданта Мишића, не за генерале и за официрски кор, већ за простог српског сељака, који је за заједничку ствар неисказано много учинио и огромно много препатио.

Када је по томе, верна својој мисији, прва југословенска влада прикуцала на капију нове државе велика начела народне владавине и самоуправе, нестало је као по диктату каквог чаробника из свих делова земље аветиња једног времена, када су господари по рођењу охоло и са висине погледали на слуге по ро-

ђењу. Пре тога искључивао је Србе у Војводини заједно са масом мађарскога народа један изборни систем који су били лукаво смислили мађарски великаши и једна буђава административна пракса од решавања о њиховој политичкој судбини; у Босни, са којом се дуго времена поступало сасвим као са новом афричком колонијом, испољавала се од 1910. народна воља мангупски извитоперена у једном назови-парламенту, за чији су овде јавни, тамо тајни, овде непосредни, тамо посредни избор овлашћени гласачи гласали по вероисповестима и по куријама, а који није чак имао права, ни да сам одређује себи председника; у Хрватској и Славонији пуштао је до 1910. године високи један цензус гласачким урнама свега педесет хиљада гласача, па је чак и по свом смањењу одстрањивао преко половине људи од утицаја на састав земаљског сабора, у којем су зато седели наследни законодавци, „чланови кнежевских, грофовских и баронских породица“; у аустриској половини монархије послала је била словеначка трећина корушког становништва само два своја заступника у Земаљски Сабор, а у Крањској са деветнаест двадесетина Словенаца имали су педесет и три немачка великопоседника четвртину места у Земаљском Сабору, и тиме могућност протеста у важним питањима; у Македонији и Ст. Србији осећали су се хришћански становници и после као и пре младотурског државног удара као бесправна, подјармљена Раја, а у Црној Гори народ је био сунђер који се по милој вољи могао цедити, а Парламенат који је дат 1905. оруђе у прљавој руци једнога деспота, које се могло експлоатисати како се

хтело. Како свима тим угњетеним и потиштенним милионима бљешти са дувара њихове нове куће у огромним словима: Опште и подједнако право гласа!; они се буде и долазе к себи, они дишу слободније, они улазе из сутона Средњег Века у оштру дневну светлост двадесетог века и излазе веселији; то је понављање год. 1789; грађанска револуција.

Финији осећај за ударање била југословенске савремености и будућности од већине западно-европских новинара, а да никако и не говорим о онима у Бечу и Будим-Пешти, имали су и они словеначки селаци, који су приликом једне велике љубљанске манифестације концем октобра 1918. носили пред собом таблу са натписом: Слава Матији Губцу! Слава и част Матији Губцу, који је године 1573. побунио незрели селачки народ у Хрватској и Славонији, турнио угарак под кров спахијама и који после свога грозног погубљења, до данас још и даље живи под кривињарама сиромашних села! Када је Османлија, Маџар и Немац владао над југословенским земљиштем и над оним, који га је хранио у зноју свога лица, никад више није било наде на скори повраћај „Селачкога Краља“, јер су Турска и Аустро-Угарска биле два истина у опадању, али ипак снажна бедема феудализма у Европи. У Македонији су мухамеданске спахије утонуле у погодан мир свога шефа, славиле Алаха са красно уређенога света, у којем су хришћанске чивчије, словенски закупни робови, животарећи бедно као свака стока, морали кулучити за своје бездушне господаре; у Босни су се такође мухамедански бегови и аге, од којих су њих десет хиљада држали у својим рукама три

петине обрађиване земље, предавајући се уживању уз наргилу, товили од приноса рада кметова српског племена, који су били обавезни да им дају разне дације, а више од половине слободних сељака од свога малог имања испод два хектара нису имали ни најпотребнијег залогаја хлеба; у Хрватској и Славонији располагало је неколико стотина феудалаца, већином туђе крви и имена, једном четвртином земље, спахилуцима, које је чак и железничкој локомотиви требало по неколико часова да их пређе са једнога на други крај, а 180.000 сељака, скоро половина свих земљорадника, бедно је таворило са поједним педљом земље, мање од пет јутара; у Бачкој, Барањи и Банату делило је њих 1.100.000 сељака међу собом нешто више од два и по, а 3700 великопоседника једанаест милиона јутара земље. Сем тога је и Православној Патријаршији у Карловцима, бискупским каптолима и по неком гојазном калцану и попици, који нити су сејали, нити жњели, падао у крило благослов богате жетелачке замукe. У Далмацији је, аргатујући закупним господарима који су живели по градовима, јадни сељак исто онако бедно и без радости проводио дане као и чивчија у Македонији и кмет у Босни, а у Словеначкој са 250.000 хектара већином везаног великог поседа терала је оскудица земље из године у годину хиљадама сељачких синова у индустријске радионице Новог Света. Свој тој паћеној и мученој, бескућничкој и бесправној бараби, допро би у животу бар једном, као звук звона на узбуну, потмули авас о Србији, која се образованом човеку у национално-економским уџбеницима представљала као

класична земља малих и слободних земљорадника. Као прави сељачки ратови ископали су били устанци под Црним Ђорђем између 1804 и 1813. и рат са Турском од 1878 гроб феудализму и оставили за собом преко девет десетина сељачког народа као слободне власнике имања до 20 хектара у обиму. Од тог доба велики посед био је тако проређен, да су по последњем попису само још осморица Срба држали као своју својину више од две стотине хектара, а да би се мали заштитили од зеленашлука и пропадања, изузео је закон од 1873. кућу са потребном стоком и сељачким прибором, као и пет јутара земље од поверљачког права стављања забране. И тако више није ни требало тек свечаног прогласа Краљевина-Регента од 6. јануара 1919: „Сваки Србин, Хрват и Словенац има да буде газда на своје земљишту. У нашој слободној држави сме бити само слободних власника,” па да сељацима пукне пред очима, да је спајање Јужних Словена 1918. значило онаку исту социјалну Револуцију као и истеривање Турака из Македоније и Ст. Србије и Владина Уредба од 25. фебруара 1919. која је прогласила чивчије, кметове и колоне сопственицима земље коју обрађују и објавила одузимање и поделу великих поседа у целој Држави, примљена је била као нешто што се очекивало.

Разуме се, да су до данас за ту аграрну реформу обележени путеви, којима ће се њојин поћи и ко буде једном писао њену историју, мораће забележити лепих ствари о отвореним и тајним отпорима оних који су били у притежању, те су с тога уображавали да су у праву; да не мисли озбиљно са ослобођењем

сељака, то је најомиљенији прекор који свака од великих странака додацује другој. Али да ће приврженици оног вечито јучерашњег, па ма где их било, бити сузбијани, за то јамчи, ако не би никаквих других јемстава било, буђење сељака који нема земље, а гладан је своје земље; пошто је сељак с јесени. 1918 при распаду старих спона на своју руку устао био противу спахија, беснела је у многим крајевима Хрватске и Славоније права Жакерија и он ће данас ићи и у ватру и у воду за каквим Матијом Губцем, који би натакао себи на главу фригијску капу бољшевизма пре но што ће се одрећи својих вековима старих потраживања на спахијске земље.

Нове боје на карти мало казују, аустро-угарска монархија или Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца то су два по себи акшупља државноправна појма и да ли ће по школама висити шарена слика Карла Хапсбуршкога или Петра Карађорђевића на крају краја то је само једна спољашњост. Али од главнице Триглава па до Охридскога Језера, од равница Баната па до Јадрана ишчишћава једна велика метла у корист оних, што немају ништа и што су нико, политичка господарска права на ђубре и да један оштар раоник из основа преорава односе сеоских поседа, да ће се бацити милионима милиона у зажарену топоницу Европу, на чијој су се ивици до сад припијали, то је историјска садржина и пертурбантан значај Југославије и потврда Светозара Марковића, који је продирући социјалистички изоштреним оком у будућност још пре педесет година народно уједињење свог племена

назваo био најреволуционарним лозинком између Беча и Цариграда.

II

Срби, Хрвати и Словенци један су народ. Могу и у нас добри људи, којима оштра промаја Историје Света зауставља дисање, доказивати противно, ипак је разноликост порекла и мешавине крви, говора и вере, тока развића и историског предања, међу наше сународнике на Рајни и Одри, Балтичком Мору и Алпијским Језерима, поставила бар исто тако велике ограде као и међу поједина југословенска племена; ако Југословени нису један народ, онда нису ни Немци. Но немачко уједињење затекло је једно припремљено поколење. Садржина свега мишљења и осећања, била је југословенска мисао свакад само за тике које наговештавају буру, и које су је смелим крилима преносиле преко мочари и прашине свакидашњице и троним масама, кад им је жудња једва била протрљала очи, пало је било испуњење већ у крило. Душевно стопити у једно те масе, које су до јуче живеле у пет разних држава, Аустрији, Угарској, Србији, Црној Гори и Турској, које су се у Дунавској Монархији делиле опет на осам земаља, Краинску, Корушку, Штајерску, Приморје, Далмацију, Хрватску-Славонију, Босну-Херцеговину и Јужну Угарску и којима су у току столећа одређивали њихово духовно устројство, турска и кметачка, аустријска и мађарска владавина, католичка, православна и мухамеданска религија, немачки, талијански и руски културни утицај, породичне задруге, војне границе

и прекоморско исељавање, велико-српски, велико-хрватски и велико-словеначки циљеви, то је једно од животних питања Југославије. Као наслеђе зле прошлости још увек утиче на многе сам појам државе као какво плашило, јер се он у аустро-угарско и турско доба покривао са представом лудачке кошуље. Тако они мисле, као пређе у туђој, данас у новој сопственој држави и немају за њу истина никакво одлучно не, али ни срдечно за, већ највише једно ошљареће зашто не? Та неспособност схватања новог онако како је оно само собом, пооштрена „јавашлуком“, источњачком навиком да треба пустити ствари да иду како иду, и ни за живу главу не пренагљивати, опаснија је за стварање на рушевинама но много што шта, што западно-европска штампа жели надувати као тежње које угрожавају државу.

Највише се истичу последњи Мохиканци Франкове странке, која се већ одавна срозала на значај Хапсбуршких лакеја, али шуровали они час у Трсту са италијанским империјалистима, руковали се час ћутке у Грацу с аустријским монархистима, час се у Будим-Пешти завлачили под један покривач са мађарским националистима, у завичају им је њихова топла жеља да избију Хрватску из југословенског државног склопа, сахрањена под брдом грохотног смеха и презирања. Истина и сељачки вођа Стипан Радић, оспоравајући југословенски народ, износи у сваком своме сметеном букачком говору примамљиву слику некакве велико-хрватске сељачке републике, која би имала сем Хрватске и Славоније да обухвати још и Далмацију и

Босну, а као нека противутежа томе велико-српска мисао, стапање Босне и Херцеговине и српских делова пређашње Угарске са Црном Гором и Краљевином Карађорђевића, коју су раније заступали Пашић и његове присталице, живи и даље у новасадској „Застави“ и којој Јаша Томић, слично Радићу, дижући праšину заступа науку, да су Срби, Хрвати и Словенци истина блиско сродни народи, али да ипак нису један народ. Они пак, који се као Хебелов мајстор Антон, не умеју више да нађу у једноме свету, у којем је испуњење било бога-тије од очекивања, ипак су само појединци „који су по опстанак и развиће државе у крајњем случају онако исто мало важни као затуцани Пруси и задрти Баварци, који се 1871. никако не могаху измирити са уједињењем Немачке Царевине. Јер од великих странака које имају реч, српски старији радикали показују већ својим измењеним називом : „Југословенска Радикална Странка своје ново опредељење, демократи сматрају у свом пројекту Устава „народ Срба, Хрвата и Словенаца као националну јединицу“ ну и са особитим се поносом називају „државотворном странком“, Хрватски Народни Клуб примио је у своја начела „народно и државно јединство свих Срба, Хрвата и Словенаца“, хришћанско - социјална Словеначка Народна Странка нарочито је стала на „гле-диште државног и народног јединства“, соци-јални демократи развили су још 1909 заставу народног уједињења, а за Комунисте су имена Срба, Хрвата и Словенаца само споредне регионалне ознаке као Босанци, Далматинци, Црногорци и Срепци; чим душа југословенског човека добије свој облик у каквој политичкој

вољи, она се показује као одлучна потврда те младе државе!

Али ма колико политичке вође, Пашић и Протић, Прибићевић и Давидовић; Лорковић и Корошец разумевали свој занат, сви су они избили у далеко јаднијим приликама. Пре Балканских Ратова бројала је Србија једва три милиона становника, Хрватска и Славонија 2,600.000; Босна и Херцеговина 1,700.000; Далмација 600.000; Крањска пола милиона, а Црна Гора је била кутија за смештај шаховских фигура са становништвом једне вароши, као што је Штетин. Живот у тако скученим условима и у времену, када се над раскомаданим и подјармљеним Југословенством у густим откосима наслагао био истрошен и мемљив ваздух, добро је оцртао једном Милан Прибићевић, који од четири брата, који се баве јавним пословима, има филозофског дара. „Паланчани“ вели он, „били смо сви ми. Цела Србија била је у том погледу као какво велико село, цела Хрватска као какво друго, цела Босна као какво треће. У селу седе недељом по подне старе жене и људи на клупицама испред кућа и посматрају све који пролазе. Сви они виде и знају куд ко иде, с ким ће се састати и чему ће се смејати. Тако смо ми терали и политику. У кафани је био један сто, за којим је седела једна група. За другим седела је друга. Цео Загреб видео је сваког дана све своје политичаре. Он је знао колико се пута ко за столом смејао. Исто тако и Београд. У оба центра седело се и недељом по подне по крајевима вароши испред кућа и гледало ко пролази, у унутрашњости вароши гледало се кроз проворе и видело

све, или се шетало по корзу и видело све. И увек се о свему говорило. И вазда се све веровало, што се чуло. Нигда се није проверавало. Паланачки се живело у друштву, паланачки се водила политика.“ Људи тих малих мерила, утурени у једну државу, која је свакако скоро исто онако велика као Италија и има скоро исто онолико становника као Швајцарска, Данска, Шведска и Норвешка заједно, осећају се често онако нелагодно, као кад би им око тела ландарала каква сувише алватна хаљина.

Како је сем тога неодређеност граница и државне територије за дуго бранила расписивање избора а Привремено се Народно Представништво по споразуму образовало од народних посланика јавних корпорација које су још пре рата постојале у разним југословенским областима, то су скоро сви чланови београдског Парламента носиоци мандата из једне прошлости која лежи у мрачним даљинама. У Хрватски је Сабор бирано 1913, у Српску Скупштину, у далматински и у босански Земалски Сабор последњи пут 1910, а резултат општинских избора у Хрватској и Славонији, првог великог огледа општег и једнаког права гласа, доказао је већ комунистичким успехом у свима већим и мањим варошима, да свакако скуп у београдском Конаку веома нејасно одаје вољу народа. Како су се најзад, као и у свакој економски заосталој земљи, обилато изгладиле разлике између несоцијалистичких странака а политичка борба често не оскудева у јаким личним зачинама то скоро од самога почетка две подједнако снажне групе, Радикали, Народни Клуб и (Народна) Пучка Странка на

једној; а Демократи и Социјалисти, на другој страни у отпорној и огорченој борби о власт спутавају и себе и парламентаран рад и развијање целине; једну кабинетску кризу, која често траје месецима, замењује друга и овај добросрећни Парламенат виси по правилу као какав воденични камен о врату новој држави.

Као што Стојан Новаковић почиње своју познату књигу: „Двадесет година уставне политике“ са тврђењем, да без сваке сумње ни једна земља није толико натезала са својим уставним законодавством као Србија, тако и у Југославији са разилажења странака и под последицама њихових завада ништа није тако уназађено као уставотворни рад те младе државе; данас скоро после једне и три четвртине године од њеног фактичног оснивања уставотворни рад у њој још није одмакао даље од два необавезна пројекта, од којих један, службени, не пориче Протићев патернитет, а од којих други, приватне природе, потиче од Др. Смодлаке. Али ти покушаји, да се оно што је постало и што има да постане похвата у параграфе, служи највише као застава у борби, која ће се распалити при изборима за Уставотворну Скупштину као и у самој Уставотворној Скупштини. Централисти и децентралисти потезу једни противу других моткама. Стојећи на крајњем крилу оних првих, демократи траже као логичну последицу народног јединства и уједињења „јединство државних политичких власти на целој државној територији“; као одабрана војска децентралиста, захтева Народни Клуб за све послове који нису заједнички као спољна политика, војска, царинско и трговинско законодавство, „као носнице најшире аутономије

земаља изабрана народна представништва и њима одговорне земаљске владе". Али ни најљући поборници државног склопа који не би кружио само око једног сунца не удаљавају се од државног јединства, а и најубеђенији приврженици једне управе која би све обухватила у себе увиђају, да се, рецимо у питању о школама, на области као што је Македонија са округло 100 процената и Словеначка са скоро 0 процената неписмених становника никако не да примењивати једно мерило; и демократи су због тога за ублажење централистичког начела проширеном самоуправом провинција, округа, срезова и општина. Жижка спора је, поред поделе законодавне власти, питање политичких јединица од ономад, јер док би једни, бришући са табле неумољивим сунђером „историјске границе“, хтели да целу државу поглавито са економских разлога понова поделе на један низ управних области, дотле се други противе кичици, која би хтела да Краљевину Србију, Краљевину Црну Гору, Троједну Краљевину Хрватску Славонију и Далмацију, Војводину, Крањску и шта све још покрије једном југословенском бојом и илажу, и ако се по неки од сувише крутога централима прибојава неслободе и полициског притиска као у Наполеоновој Француској, прекору да сматрају старе бедеме као бусију за старе повластице.

Тек кад једном старе странке буду пречишћене на решету општег и једнаког права гласа, разлетеће се што шта што је од старина наслеђено као плева на ветру. А поред тога ново вино тече у нове цеви. Истина, комунисти ће морати спустити по које једро, јер ће се социјална револуција у балканским земаљама,

коју Московска Интернационала у једном свом прогласу навешћује у скорој будућности, разбити о сељакову њиву; и мудрије главе међу вођама, Лапчевићи, Топаловићи и Радишићи увиђају, да ће после из основа извршене аграрне реформе народ сељачких сопственика тешко хтети да чује за комунистичку науку и према томе удешавају своју тактику; у толико је пре поред социјалних демократа присталица Кораћевих, Букшегових и Кристанових, позват комунизам, који не одриче своју сарадњу да помогне ферментацију државе помоћу социјалног духа. Експлоатисању човека од стране другог човека противи се и за претварање надничара у задругара одушевљава се и фаланга, која се попуњава већином академским подмлатком, коју окупља око републиканске мисли Јаша Продановић, један од најспособнијих међу познатим политичарима у Београду, а друштвена једнакост као и узимање у државне руке најважнијих великих обрта одсијава са заставе опште обнове, коју развија Милан Марјановић у Загребу, један најчистијом вољом гоњени и ретком прозирношћу погледа обдарени млађи публициста; његова књига „Савремена Хрватска“ заслужила је одавно као узор-дело и Откровење сву част превођења на западне језике. Онако исто као што републиканска странка, која на изборима рачуна за јак прираштај и из сељачког сталежа, обећава да ће „свим силама радити на утврђивању народног јединства“, тако се и покрет за обнову труди да створи једну југословенску идеологију. Трудећи се да на рационалистичкој основи, под диктатуром разума, васпитањем за радан живот угословене „направи једним од најдрагоценијих

и најнапреднијих народа Европе", Марјановић ради не без успеха на формирању једног „новог цивилизационог и културног типа, који има да потекне из синтезе Европе и Азије, Истока и Запада, европског Севера и Југа, из синтезе словенске, романске, германске и источњачке културе“.

У једној земљи, која је често подлегала страном владавини, а ваада страном утицају и која даје колонизшта скоро једном милиону Немаца и неколиким стотинама хиљада Маџара и Румуна насеља слоја становништва одређеног у напред да обележи народну културу само су у толико стварно обојена југословенски, у колико стоје на простору између вароши и села, јер као што је далматински понос у једној прилици указао био на то, како Хрватска никако није земља са најјачим хрватским народним обележјем, тако нису ни Загреб и Осек са њиховим јаким немачким насељем никако градови најјачег хрватског значаја; исто тако и средишне тачке осталих области дишу немачким и италијанским, мађарским и турским дахом, па и сам одиста чисто српски Београд назвао је најславнији дух целог млађег Југословенства, рано преминули Јован Скерлић, чудноватом мешавином Истока и Запада, „где се стицало више столећа, више народних племена, више раса и више цивилизација“. Селаштву напротив не достају још разне најпотребније претпоставке за образовање самоникле културе. Са распадом хабсбуршке монархије Југоисток Европе толико је мало утонуо у ноћ варварства, да је шта више Аустроугарска у свако доба гнусно злоупотребавала школску наставу као оруђе да дели па да влада. У Босни је мали Српцић на

своје запрепашћење дознао од учитеља свог и из буквара да он говори „босанским језиком“ а за Хрвата у Далмацији била је једина хрватска Велика Школа у Загребу стран Универзитет, чији се семестри и испити при постављању чиновника ни у шта нису рачунали. У опште је бечко и будимпештанско „културтрегерство“ међу Југословенима подсећало на онај закон у држави Вирџинији, који је са двадесет и пет камџија кажњавао преступ учити црног роба да чита и пише. У Истри је мучно више од половине обавезне деце имало прилике да походи школу; у Далмацији у више од три стотине села никако није било ни школске зграде; у Хрватској и Славонији један добар милион одраслих а у самом Загребу њих око 20.000 немају ни појма о азбуци, а у Босни и Херцеговини, чији је догугодишњи земаљски поглавар Калај рекао да је један жандарм важнији и драгоценији од пет учитеља сведоче скоро деведесет процената неписмених, довољно убедљиво противу четири деценије аустроугарске владавине. Да би се целокупан подмладак народа снабдео уређеном наставом, морало би преко ноћ из земље изнићи шест хиљада школа, а млада држава, трпећи под последицама рата, имала је празне касе. Па и при свем том, док свуда образовани лајци држе курсеве да би се искоренила неписменост међу одраслима, београдско се свеучилиште проширава са по једним медицинским и земљорадничким факултетом, које до сад није имало, а свеучилиште у Љубљани, које је раније онако дуго било оспоравано Словенцима, отпочело је, као и Нова Техничка Велика Школа у Загребу, своја предавања. Поред тога, да бисмо навели

само неке установе новог времена, Правна Академија у Суботици, Педагошка Школа у Загребу, Трговачка Академија у Дубровнику, Трговачке Школе у Скопљу и Битољу и трећа женска гимназија у Београду, просветни су расадници једнога поколења, које ће једног дана потискивањем јужнога источним српско-хрватским говором и ћирилице латиницом олакшати и Словенцима прилажење заједничком књижевном језику.

Да поред духовног васпитавања народа економско развиће земље чини стварност Југославије двојном стварном, то није јасно само вођи Обнове, школованом у Сједињеним Државама. Истина, данас изгледа, да је привредни живот пропао без икаква изгледа да ће се поправити. Десет египатских невоља, од којих није остала поштеђена ни једна од држава које су биле увучене у Светски Рат, зеленашлук са животним намирницама, nestaшица угља, оскудица станова, оскудица сировина, кочење саобраћаја, грозница штрајковања, кријумчарење, корупција, заразе и алочини, бесне и у Југославији у ужасавајућој мери, и недовољна способност да се решењем валутног питања српски динар доведе у равнотежу са југословенском круном, слаботињско презање испред снажних порезивања и из основа погрешна увозна и извозна политика довели су каткад југословенски новац до жалосног стања аустријске валуте. Али за сада упућена сасвим на земљорадњу и сточарство, земља је собом плодна, богата и благословена, обдарена свиме што на површини земље расте и што се у њеној утроби ствара, способна да после неколико деценија повољног развија-

ња оствари Фихтеову затворену трговачку државу. Због њених изгледа у будућности, сравнио је ту недавно један швајцарски лист Југославију не без права са каквом малом Америком. Хапсбуршка је владавина и на овом пољу и сувише мало урадила. У колико нису били у питању какви стратeгиски циљеви, Аустријанци су и Маџари градили железнице, да би кочили саобраћај и да би растрзали оно што је собом сачињавало једну унутрашњу заједницу. Добрим везама Хрватска је била везана за Угарску, али на започетим пругама, које су је требале тешње везати са Словеначком, природном пијацом њених земљорадничких производа, бујали су годинама коров и трава. Вожња из Хрватске у Босну, од Загреба до Бања-Луке, била је права Ајхендорфова поштанска идила са 25 километара „брзине“ на сахат. На целој дугој далматинској обали пружала се баш од Дубровника једна железничка пруга узаног колосека у босанско залеђе. Пруга што је полазила из Сплита прекидала се већ после неколико десетина километара код Сења. Иначе се у Далмацију могло доћи само водом што је у погледу на трговинске везе са унутрашњошћу, у знаку паре и електрицитета, било горе но у Средњем Веку, када су бар по старим римским друмовима врвели каравани товарне стоке. Ту се мора на сваком кораку ново подизати и поред свега расула осећа се по снажном билу економскога живота, шта земља и народ требају. Како жива воља за индустријске радове свуда изазива нова обртничка предузећа и како је новчана пијаца честим повећавањима улога великих и малих банака увек у свежем кретању, то стоји же-

лезничка веза не само Босне него и Македоније са Јадраном на дневном реду најближе будућности, и са израђивањем других железничких пруга и са јединственим валутним, царинским и трговинским законодавством чврстоће шаљубити досад и економски раздвојене делове младе државе.

Али више ода свега даје проглашење политичкога пунолетства и друштвено ослобађање селачких маса тој младој држави чврст костур и гони крв кроз све њене жиле и жилице. Кад би могао Македонски чивчија, босански кмет, далматински колониста и хрватски аграрни пролетер и даље вући свој тешки јарам, њему би тревеном и тешко приступачном звучним речима остајало само да слеже раменима за нову државу. Но он ће својим претварањем у слободног поседника постати исто тако свесан и одлучан југословенски грађанин, као што је давање земље од робова феудалних господара Луја XVI направило *citoyen français*. Уздижући тако један селачки народ на висину селачке нације политички и друштвени преврат јаком довршује и утврђује народну револуцију.

III

Како је противуборство руске и аустроугарске навале за проширивање на Балканском Полуострву осудило било Југословене, да ваада буду само објект велике политике, уздигао их је собом слом руске царевине и растварање Хапсбуршкога господства неодољивом логиком на улогу субјекта који се сам опредељује. Први услов за њихово ослобођење и уједи-

њење био је исто тако отарасивање Србије од притиска Русије као и распадање Дунавске Монархије и у колико оснивање слободне и самосталне југословенске државе скрива у себи и дубљи смисао у погледу светске политике, то је трајно одбијање сваке империјалистичке пожуде од Југоистока нашег дела света. Постави нацијом југословенски је народ коначно штукнуо из понизне улоге раје.

Али као да је Империјализам осетио на себи *hotot vsui*, тиска се италијанска тежња за проширивањем у пукотине које су за собом оставиле Русија и Аустро-Угарска. Ма да је Лондонски Аранжман, којим је антанта у априлу 1915 обећала била Италији знатне делове Југословенске постојбине на Јадранима као цену да уђе у рат предпостављала да ће Аустро-Угарска и даље постојати, развио римски империјализам у новембру 1918 у Горици и у Толмину (?) у Истри и у Далмацији своју заставу над крајевима, који су у здравој боји лица чисто југословенски и највише лако испрскани италијанским сунчаним пегама; спорна област на Сињем Мору треба да буде за оне који воде реч у име Велике Италије, не завршни камен националног уједињења, него камен-темељац будуће владавине Средоземним Морем и коначног бескрајног освајања света и Југославија тим више осећа песницу која је хоће да удави што та држава удише само плућима своје Јадранске обале свежи слан ваздух светскога мора и светскога саобраћаја и што је понаособ Ријека њено једино морско пристаниште, које је снабдевено свима природним и вештачким условима. Јер је и поред свих разлика племена и странака,

од Соче па до Вардара, од Клерикала па до Комуниста, југословенски народ једнодушан у одбрани не само од чапкунских подвала Данунцијевих, него и од италијанских претензија у опште.

Али ако је Италије члан, није ни Југославија творевина Антанте. Њен прави дан рођења пада на дан 7. јула 1917, када су Пашић за Краљевину Србију а Трумбић за Југословене Аустро-Угарске потписали Уговор на Крфу. Оба су дела скупо платила, док је та мисао ступила у живот. У борби „за слободу и независност српског народа и Југословенства“, као што се вели већ у прогласу Престолонаследника Александра од 4. августа 1914, Србија је оставила половину свога мушког становништва, а јад и невоља рата на широко су разредили и масе које не носе оружје; само ужасно повлачење кроз залеђену и закислу Албанију с јесени 1915 уништило је 150.000 људи, жена и деце; више од једне четвртине народа сатрвено је у току страховитих година 1914—1918; то је као кад би Немачка оплакивала осамнаест милиона мртвих. Али ни Југословени Хапсбуршке царевине нису чекали под плавим небом расположена духа дан свога уједињења и слободе. И да не говоримо о легијама које су се бориле у оквиру Антантиних трупа и чије крстаче стоје засејане до Сибира, одмах по почетку рата Срем и Босна једва су имали довољно дрва за цес. и кр. вешала да би се на њима вешали „веленадајници“. На једном списку бескрајно ужасне држине чита се иза сваког имена „стрељан“ или „обешен“, а сува гилотина казаних завода, тамница и логора уклањала је са света даље хиљаде.

Један народ који се толико борио и који је толико трпео тим је мање расположен да пред Антантом стоји као псето са подвијеним репом, што су се при стварању Југославије многи од њених државника већ осећали били као она квочка која гледа како јој се отискује на воду пловче, које је она извела. Јер одиста у Јадранском Питању држање је Париза и Лондона, где се у почетку имало само учтиво слегање раменима и збуњено сажалевање и најзад чак и грубих речи у једноме ултиматуму за малог савезника, из основа онерасположило и огорчило Југословене. Хоће ли енглеске банке и трговачка друштва у већим југословенским градовима отворати своје дућане, хоће ли у Београду клуб „les amis de la France“ врбовати себи присталице, да ли ће се француски професори позајмљивати југословенској просветној Управи, да ли је Загреб добио француску трговачку школу, да ли ће енглески Serbian Relief Fund за ратом оштећене Југословене подизати занатлијске и земљорадничке школе, — све су то ствари мањег значаја. Главно је то, да Уговор о Миру под изговором заштите националних мањина допушта Великим Силама да се у свако доба мешају у унутрашње послове земље и да се тешко оштећена Србија кад се буду просуле немачке милијарде мучно баш, без свака права боји, да ће бити пригњечена уза зид, и то је оно што је у почетку жарко пријатељство довело близу тачке сировања. Истина, државници на форуму налазе још уобичајених фраза о верности „ка савезницима“ и о срдачним односима према Западним Силама, али кад „Епоха“ говори у иронији, како су савезници,

замољени се јесени 1915 за помоћ, послали били само пионере, да покопају Србију; кад „Ново Доба“ констатује, да аустро-угарски ултиматум није толико повредио суверенитет српске државе као Сен-Жерменски Уговор; кад „Трговински Гласник“ наглашује да се малима признаје равноправност са великима или чак и првенство пред овима само при товарењу жртава, а не и при деоби плодова; кад „Хрват“ подалачи, да је Конференција Мира место правичности само посејала обиље неправичности и на место да искорени разлоге будућих ратова, посејала семе нових заплета; кад „Политика“ назива дремљивцем онога, који још верује да Велики друкче цене пријатељску Србију, а друкче непријатељску Бугарску; кад „Република“ вели како поглавари Антанте праве пазаре у којима се никад не тргује мртвом робом, већ живим народима; кад „Ријеч С. Х. С.“ назива велике савезнике великима снагом и силом „а још већим себичношћу, пожудом за туђим малом и неправичношћу“; кад „Народна Политика“ упоређује држање Антанте према малим народима са грозном љубављу Медее према њеној деци, — онда је све то само још пригушени одјек у опште распрострањенога схватања. С тога планови који полазе од Савезника наилазе на највеће неповерење; покушај да се Југословени употребе као топовска храна противу немачког реванша и рускога Бољшевиџама наишао је на отворен и јасан отпор од стране Савеза Дунавских Држава, а са једне велике београдске манифестације противу Италије претећи се хорила порука „Данунциу, Нити-у, Лојду Џорџу и тамо оним другим империјалистима“ да ће се сада

ићи са сваким „па био то Шајдеман, Лењин, или ма ко,“ а загребачке „Новости“ расправљају у исто време могућност да се вишак југословенског жита да Немачкој Аустрији и Немачкој место Француској, „чији нам државници заједно са енглеским и италијанским државницима мећу нож под гушу.“

Између немачког и југословенског народа лежи неколико квадратних миља спорнога земљишта у Корушкој гласачкој зони; као немачко суво грождје вири ту неколицина вароши из словенског патишпана, а жалбе Словенаца противу третирања од стране власничких перјаника немачког порекла у данима Хапсбурговаца исто онако компликују положај као ограничено жучне разлике гладната при хватању гласова. Али у главном још и данас рађа својим плодом то, што је поред отпрајника послова Виљема II, који су били више одсечни но што су задобивали, немачки дух у Гетеу, Шилеру и Хајнеу, у Хеглу, Марксу и Ничеу, у Либигу, Хелмхолцу, и Хекелу одржавао своје посланике код Југословена; на формирању српске, хрватске па тек словеначке душе, немачка уметност и наука имале су још те каква утицаја,¹ и данас могу Хајнрих Ман, Фридрих Вилхем Ферстер, Алберт Ајнштајн и други њима слични служити као агитатори за оно што је у ствари Немачке добро и вечно. И привредни конци између оба народа почели су се упредати још пре рата сваке године све јаче и чвршће и с погледом на преплављивање земље кријумчарима и робом из Антанте јавља се сама собом жудња за производима немачке индустрије, који су често нарочито били прилагођавани укусу купаца и који сем тога

имају и сада и још ће за друго имати поред увоза из земаља високе валуте примамљиву драж лакше набавке. Једна од многих опомена била је и то, што је Београдска Трговачка Комора ту недавно изјавила неопходну потребу, да се час пре уреде трговински односи са Немачком. И како Југославија обећава са својом пелагонском равницом, са масном хрватском и словеначком земљом, са бујним земљиштем Бачке и Баната да ће постати једна од најбогатијих житница Европе и да ће Дунав бити природан пут у средину овог дела света, у Немачку Аустрију и у Немачку, мораће логика факата саставити обе те привредне области које једна другу допуњавају. У доба демократске-социјалистичке владе у Београду, чак је изгледало да није сувише далеко склоност, да се како било вежу државе са демократским уставом и социјалистичким обележјем на југо-истоку и у срцу Европе, Југославија, и Чехословачка, Немачка-Аустријска и Немачка Република, противу утицаја старих капиталистичко-империјалистичких земаља, Француске и Енглеске.

Али у тим световима не крије се мед за Пангермане. Само Немачка, која је преснила сан Берлин-Београд и којој је прснуо ратнички оклоп са тела, може обезбужати одвратност Југословена чије се наде, како према чијем политичком мишљењу, обрћу Вилсоновим Сједињеним Државама или Лењиновој Русији, пошто неће више да се прежу у кола политике ни једне силе или група сила па ма како се оне звале. Пошто Француска, за љубав својој латинској сестри оставља на цедиљу своје југословенске пријатеље, пошто се Енглеска,

uzimaјући Будим-Пешту као Архимедovu тачку за балканску политику, заклања иза Маџара, пошто Италија по стократно опробаном империјалистичком рецепту, час помоћу црногорскога Николе час помоћу арбанашких чета ствара Југословенима неприлике, јавља се у њих и хвата све дубље корена увиђање које је једна од мисли водиља моје књиге „Југоисточна-европска питања“, да сва несрећа малих народа на европском југоистоку потиче са њихова искоришћавања, подбадања и жртвовања од стране светских сила и да их од але судбине може бранити само трајан и тесан савез малих против великих! Ка томе је први корак приманье Бугарске у тај савез, коју би италијански империјализам и сувише радо хтео да као каму зарије у леђа српско-хрватско-словеначке државе. Србе и Бугаре, које сви велики проповедници југословенског уједињења никад нису сматрали као неко двојство, него ваада као јединство, и чија се језична и племенска област неопажено слива једна у другу, раздваја данас једно море мржње, али као што је београдски социјалистички лист већ у почетку децембра 1918. год. на догледу потока крви која се још пушила, имао куражи да пожели са бугарским народом не само најбоље суседске односе, већ и потпуну заједницу и да напише: „бугарски је народ оно што и ми; ми смо једног племена и порекла, ми говоримо једним језиком и имамо скоро исте етничке особине“, тако се и у Хрватској на дуго и на широко сматра према Бугарима најбољом Бизмаркова политика према Аустрији после Кенигтрца, а у Словеначкој преовлађује убеђење, да би се југословенско питање решило

тек са присаједињењем Бугарске Држави Срба, Хрвата и Словенаца. У Бугарској је чак нагон за зближење осталим југословенским племенима тако силан, да се он развио у већ непосредну понуду министра-председника Стамболијског у Београду.

Спајање Бугара са њиховом српском, хрватском и словеначком крвном браћом чини југословенску државу језгром једног новог балканског савеза, о којем се, као о бедему против империјалистичких пожуа Великих Сила, већ данас живо расправља не само по кафанама. Претензије Румуније на Југословенима насељене делове Баната и извесни букурешки снови о некаквој превласти на Балкану истина љуте Југословене исто тако јако као и здрав апетит којим је Грчка прогутала целу Тракију и којим, бар на уста националистичких усијаних глава, тражи као јединско наследство и градове, који су постали југословенски, као Битољ, Дојран и Струмицу; не мање очекује своје решење и питање Албанија, која стоји једном ногом у омирској древности, а другом у раном Средњем Веку, а које је потпуно само када њоме управљају само њени суседи Југославија, Бугарска и Грчка под надзором и уз помоћ Савеза Народа. Али ако не би интрига каквог на којом бојом обојеног империјализма забодла клин у какву данас још спорну тачку, да Балкан, као што је то и до сад тако често бивало, развије на његово комађе, умаршираће у Албанију савез Југославије, Бугарске, Грчке и Румуније; ако Мађарска, што, разуме се, буди сумњу, не ускочи сувише касно у какво демократско рухо и, напуштајући своје уображено госпо-

дарско право над туђим narodima остане при својим правим племенским границама она би могла допунити савез на доњем Дунаву, чије је формирање Кошут предвиђао још пре два људска века у магли једног доба врења. Са Чехословачком Републиком, с којом је везана заједничким близанским историјским часом рођења, одржава Југославија већ данас најсрдачније односе, изражене новинарским похађањима и гимнастичким свечаностима, чехословачким питомцима у Београдској Војној Академији и научним путевима чехословачких официра по Југославији, српско-хрватском катедром на прашкој Великој Школи и Масариковим прославама у Београду, Загребу и Љубљани. И сад било да ближе или даље прилажење Мађарске постави непосредан мост или не, у сваком случају Чехословачка покрива бок једном антиимперијалистичком Савезу малих народа, који више не допушта поделу европског Југо-Истока на „сфере интереса“ и који ће бити три у оку свима у које је ушло лудило силе и манија господовања.

А ко нити признаје закон лењивости за традиционално слагање народа у слојеве, нити у случају гледа Бога Историје, тај може размишљајући и не без емоције посматрати, како се поред других, Југословени, да се послужимо Хегловим речима, почињу јављати као „самосталан моменат у низу конструкција разума у свету.“

Италијански империјализам и Југо- словени

У мало којој земљи у Европи порасла су била тако снажна демократска крила мисли народног уједињења као некад на Апенинском Полуострву, можда, што се ту пред окупљање свих саплеменика тек морао разбити јарам туђе владавине. Свакако над Рисорђиментом са његовим мукоотрпницима, песницима и људима од рада лежи јединствен у својој врсти светао сјај; ту бар историја није дошла пруским крутим ко-раком као при збијању свих Немаца под пруски шлем, које је Бизмарк у исто време извршио. И као што је велика француска Револуција пуштала голубове да калећу у цео свет са траком на којој је стајало исписано: Народи, будите слободни као што смо ми, исто су тако поборници италијанског уједињења давали још неослобођеним и неуједињеним народима помоћу светлости сигнала којима су их ободравали. Нарочито суседни Јужни Словени, који су такође већ грозничаво очекивали на подстрек, па да као народ ступе на позорницу, навлазили су у Италији на пуну разумевања наклоност. Какур је 1848, гледајући оштрије од већине демократа онога времена, из

привидно противреволуциоњарне борбе Хрвата и Срба против Мађара ољуштио револуционарно језгро; Мацини је у илирском покрету Људевита Гаја гледао предигру за Велику Илирију, која се пробијала као дете историске логике, а Томазео, знаменити италијански духовни радник југословенске крви, наслућујући и опевајући уједињење Југославије, положио је спојни мост између свога завичаја и нове отаџбине.

Ако се после 1871 јавила била у крилу Италије онаква иста тежња за играњем велике светске политичке улоге као и у Немачкој, и империјалистички освајачки нагон, гоњен у напред не од каквог високо развијеног нових пијаца жудног индустриског капитализма већ од младих грамжљивих банкарских и берзанских плачкаша, тражио је жељним погледом места на земној кугли, на којима се још нису довољно насисале раније постале колонијалне силе. На другој обали Средоземнога Мора, на домаку од неколико топовских метака, својим палмама и Минаретима мамно их је Тунис, где се поред тога било настанило десетинама хиљада италијанских иселеника. Али таман кад је Италија хтела да дохвати нож и виљушку, села је била Француска за постављени сто, и „латинска сестра“ морала је убрисати уста. То ју је као каква црв нагрисало до очајања дуго. Услед уговора о Тројном Савезу морала се Немачка 1887, у једној засебној погодби обавезати да ће је помагати целокупном својом ратном силом, ако би Италија, услед француских роњења у Триполису и Мароку напала северо-афричке или европске поседе Француске. Међутим ју је пустоловина са Еритреом и Абисинијом жарки

етиопијски грозничави сан, скренуо био од обале Средоземног Мора, док јој се та манија није сахранила под брежуљцима лешева у Адуи. 1911 ушла је Северна Африка понова у круг похлепа и интереса италијанских империјалиста, те је то довело до рата против Турске и до освајања Триполитаније. Али јој је поглед изодавна био много јаче и силније замакао за источну Јадранску обалу. Њу је опијала и заносила мисао кад ће већ једном у Валони италијански тешки топ помоћи да се затвори узани пролаз Отранта и цело Јадранско Море претвори у једно огромно италијанско ратно пристаниште! С тога су Аустрија и Италија из године у годину стајале у Абланији једна према другој као две гладне грабљиве животиње, бијући се репом по листовима и очекујући час, када ће распад Турске Царевине допустити свакој од њих да предахитравајући ону другу, кидише на плен. Сви уговори и погодбе између Рима и Беча били су само решетка међу њима до тог жуђеног тренутка. Своје пожуде на Албанију могао је италијански империјализам задовољити сувим путем с пролећа 1915, јер су Хапсбурговци тада били свој „дезинтересман“ у земљи Шкипетара заједно са владавином над Валоним понудили своје другу у Тројноме Савезу до јуче по цену његове неутралности. Али је Италијане дражио маснији комад; позивао их је темељнији рад; требале су да постану потпуно стварношћу приче о *mare nostrum* и *ultra sponda*; лондонски Уговор од априла 1915. обесио је био пред Италију као најамничку награду што је убацила у светски пожар нове цепанице, сем области погодову већ историјске Иреденте, велике крпе југословенске језичне и

племенске области и један комад Средње Далмације са мозаиком острва дуж ње, Горицу, Истру и Приморје, мамећи их на њих. Тежећи за ослобођењем и уједињењем све браће, Србија је, као југословенски Пијемонт, читала са најразличнијим осећајима ту ноту писану ногом у катихизис права малих народа, која је давала скоро религиозно освећење сваком лондонском и париском ратоборном говору; али несрећна и у пола изгубљена и упућена на штале и милостиње Великих у Споразуму, морала је гутати и ђутати. У априлу 1918. на римском конгресу народа подјармљених Хапсбурговцима, Италија је чак великодушно пустила била да се прозре, како је у случају слома Дунавске Монархије, тим самим изгубила своју важност игра која се тачно пре три године одиграла пошто је искључиво била наперена противу Аустро-Угарске. Али вихор у новембру 1918. бадио је Италијане са гестом освајача у све крајеве, које им је обећао био Лондонски Уговор, па и даље преко тога, и данас баш у тренутку, када његова Отаџбина сипа на сто преко милион и по социјалистичких гласова, благоглагољиви Данунцио пружа руку да смота целу Далмацију.

Када измеђари римске освајачке политике пале ватромет фраза да би доказали своје „право“ на поседнуте области, после кратког пиштања и пуцкарања од свега тога не остаје ништа друго до дим и сирад. Доиста је некад Рим слао своје легионе на далматинску обалу али романски елеменат никад није стално остајао везан за земљу и нашао се од шестог столећа без икаква спаса преплављен словенским таласом. Истина, и Млетци су владали

неколико векова velikim деловима далматинске обале, али само у колико су имали под својом влашћу Јонска Острва, Мореу и Кандију; Далмација им је била бедем против Турака, насебина а не народни посед и нигда циљ какве политике национализирања, која тада никако није била ни позната. Истина је то, да се са мостова, црква и палата градова у многоме одсијава успомена на италијанску грађевинску уметност, и с тога је италијански језик за дуго био исто онако кључ за душевно продирање живота, као што је у другим југословенским крајевима био немачки језик. Али давно прошло, прошло и неодређено време неважећа су времена када се мењају права народа; све што је историјско то је само сила, коју смрт допушта себи над животом, а садашњост само сме да говори. А у тој трезвеној дневној светлости двадесетого века распада се тврђено италијанаштво не само области које тражи Данунцио, него и оних што их тражи Нити, као мумија на свежем ваздуху.

Већ и са Трстом, у чијим је улицама светски путник Барџини, пул задовољства, открио тобож становништво чистије и живље италијанске народности, но и у самом његовом завичају, има више од једне закачке. Кад је попис становништва од 1910. записао овде на таблу 141.509 Италијана и 37.834 Словенаца, док су се десет година пред тим још 66.495 Словенаца мерили са 75.460 Италијана и док је у тој деценији та варош усисавала у себе Јужне Словене кроз све своје поре, наређен је био услед забуђења Словенаца нов попис, који је број Југословена повео на 60.602, а број Италијана смањно на 118.353. Напротив у Истри

где су се још 1846. год, Италијани и Југословени односили једни према другима као један према три, дало је насељавање италијанских болтаџија и повлашћивање италијанског слоја од стране Беча варошима и варошицама латински задах. Но испред капија је надалеко и нашироко све чисто словенско; поред 168.184 Србо-Хрвата и 55.134 Словенаца бројно знатно заостају 147.417 Италијана; по другим словеначким крајевима, над којима се данас вије Савојски Крст, равница је сироз талијанска, а брдо словенско. Градишка и Монфалконе с правом припадају Риму; у самој вароши Горици животарили су 1910. Словенци са 11.512 глава, ма да су за последњих двадесет година од 17,28 порасли били на 38,84 од сто целокупнога становништва, према 14.812 Италијана и 3238 Немаца, већином страних чиновника, још у мањини, али у Горенској свуда наоколо притисли су 70.152 Словенца 2765 Италијана, а у срезу Сежани 342 Италијана у опште не долазе у обзир поред 29.609 Словенаца, ни у Толмину 29 Италијана поред 37.919 Словенаца. Најзад Далмација са 610.669 Србо-Хрвата поред 18.028 Италијана није никако италијански ни попрскана, већ је чисто словенска земља са непуна 3 од сто италијанског становништва. Само у два среза уопште, Задру са 49.915 Србо-Хрвата и 11.574 Италијана и у Сплиту са 50.514 Србо-Хрвата и 2090 Италијана број италијанскога становништва прелази хиљаду. Ријека, која у страни од Далмације представља нешто засебно и коју је Усуд изабрао за увозно и извозно пристаниште младе југословенске државе, док су вароши Дубровник, и Сплит, које се такође имају изградити у товарна

места, одвојене високим планинским стенама од њихова залеђа а са дотичном привредном облашћу нису или никако спојена или су везана само железницом узаног колосека, има сама 15.687 Југословена или 32 од сто становништва према 24.212 Италијана или 49 од сто становништва, а кад се урачуна још и предграђе Сушак које ту улази, Југословени добијају са 27.393 главе према 24.870 Италијана надмоћност, док је цео крај у наоколо обојен чисто југословенски. Тако говори статистика народности, која не показује суве, мртве бројеве, већ топао живот којим струји крв, слику не набацану само онако у великом, већ изведену до сваке цртице и сваке сенке, на којој се не да ништа извртати и тумачити. И Италија се појављује онда као носилац ни мало бољег „права“ на здипљену југословенску област од онога, на које се немачки завојевачки нагон позивао на балтичке покрајине.

Али танки ројеви Италијана на источној обали Сињег Мора, како Југословен назива Јадране, који се из године у годину све већма проређују, нису чак, као некад, ни предстраже какве надмоћније културе. Јер ма да је Аустро-Угарска у културном застоју Југословена, који су били настањени у њеним границама, гледала залогу за своју сопствену владавину, и с тога одржавала над њима духовну блокаду најстрашније врсте, која је не само у Истри пуштала да једна трећина подмлатка прирашћује без икакве наставе, ипак се Далмација са 62,8 непписмених мирно може ставити у онај исти ред, као и италијанске покрајине Сардинија и Сицилија које у њихову развоју није кочила страна владавина,

са 58, Апулија са 59,4 Базиликата са 63,3 и Калабрија са 69,9 од сто читању и писању невештих, а Словенцима у Горичкој Земљи удара неписменост са 17,2 од сто далеко слабије свој печат, но тамо насељеним Италијанима са 22,1 од стотине. Од како им се пробудила народна свест, Југословени гледају, на име, свима силама, да се зарад свога самоодржања извуку из мочари необразовања те су се од скоро национално пробудили, а то ће рећи да су захваћени грађанском Револуцијом свога племена и доведени до свести о својој народности и Јадрански Словени у Далмацији и на другим странама, где су још 1848 године, по сведочанству Стефана Митрова Љубише између Бара и Задра међу образованима једва њих седморица умели да ослушкују песму своје крви.

То се показало обавезним свагда тамо где су политички разлози место етичких избијали на површину. Изборно право по класама, које је цепкало и извитоперавало право расположење, довело је било у Далматински Сабор 1861. год., за 15.000 Италијана 26, а за 400.000 Југословена само 15 народних посланика, а у бечки Рајхсрат послала је Далмација на оба избора једнаког права гласа само југословенске заступнике; 145.000 словенских гласова стајало је према 6000 италијанских. На далматинском сунцу најпре је сазрела и политика, која је Ријечком Револуцијом од 1905 Србе и Хрвате Хапсбуршке монархије у оквиру коалације стопила била у једно неодољиво јурашно оружје, а Словенци из крајева које су посели Италијани међу свима својим саплеменицима најстрасније су прожети народном идејом. Држећи се свога Лондонског пис-

мена Шајлок не сече своју фунту са мртвог и непокретног леша, него од топлога меса, које још подрхтава.

Непријатно дирнути тежином удара ових факата, италијански освајачки политичари не ограничавају се, у домашају њихових бајонета, на најсуровије угушивање југословенске народности, затварајући школе сасвим по пруском угледу, распуштајући друштва, забрањујући скупове, угушујући новине, одузимајући кокарде, скидајући заставе, постављајући таоце и допуштајући себи протеривање у масама, већ дегенерисани наследници Мацинијеви и Гарибалдијеви гледају, не сећајући се својих сопствених бораба за уједињење, да изводе удар за ударом против јединства југословенског народа. А то јединство исто је тако мала биљка изведена у стакленој башти, као и немачко јединство. Срби, Хрвати и Словенци три су племена једног истог народа, која сад, када се њихов најжуднији сан тако брзо испунио, поред свега ситничарства и људских слабости, у њихову националну животу, преживљају велико доба. Међутим Италијани се труде, искоришћавајући та ситничарства и те људске слабости да свуда појачавају и увећавају међу племенима оно што их раздваја. Иза Стипана Радића, вође хрватске сељачке странке, који у задртом сепаратизму иде тако далеко да пориче југословенску државну мисао, роје нови Макевиализам исто тако као и иза с правом стидно и срамно најуренога Црногорскога Николе, који је, негда већ као таст Виторија Емануела ревносно крчио пут римској балканској политици и који би сад помоћу најмањих чета хтео да унесе грађански рат у Црну Гору и када би,

као што то често бива, на српској граници припуцале арнаутске пушке, оне би у 99 од 100 случајева биле напуњене италијанским барутом. Стара подла игра која нам је позната од како Велике Силе сматрају мале народе европскога Југоистока као ђубре за погнојавање сопствених власничких пожуда, а небо Антанте је високо, а Вилсон далеко.

Сем тога из италијанских гавора пуштају се без прекида у европску јавност измишљене вести о српској диктатури над Југославијом, о завади и проливању крви између Срба и Хрвата и о непосредно предстојећем расулу државе С. Х. С.; швајцарске их агентуре распростиру, француски листови доносе, а енглески часописи пишу о њима. Када наша штампа у многоме приказује немачком народу југословенске прилике такође у том наказном огледалу, сасвим онако као што је раније гледала на српске ствари само кроз бечке наочари и тако их и даље предавала, то није увек само го случај. Шта више, једна глупо-лукава спољна политика, вероватно не само по уредништвима, уображавајући да тако може поцепати Антанту, полаже свакојаке наде на Италију, а какву отворену реч у југословенском питању могао би Рим већ поднети. Ма да и ми сами лежимо саломљених ребара у провалији, и ма да смо у нашој беди лишени доколице и склоности да водимо бригу о свађи туђих људи, ипак је недостојно и подло наше слеганье рамена у овоме спору у коме није скупљено на италијанскоме полу све писано и неписано, све божанско и људско право. Јер једна спољна политика, која је решена, да из основа раскине са лошом прошлостју, не сме се руководити амишним нагоном пробитачности

једнога ђифте, већ једино и искључиво непроменљивим начелима правичности. Један пита: Шта ће бити по том? други: шта је право? и само на годину дана после Револуције, у Немачкој Републици, у знаку новог духа...

Али да нам се ту не смеје неко?

Судбина Албаније

Било да је да Споразум сматрао Албанско Питање као орах-коштуњац који се напоследку крца, или као најкрупнију јагоду која се напоследку једе, тек се победиоцима не хита Бог зна како са његовим решавањем. Али ако у опште за сваку добру ствар треба времена, овде ће се мучно одуговлачењем доћи до какве паметније одлуке. Јер великој господи у Паризу и Лондону једном недостају разумевања и склоности, времена и стрпљења, да у ствари европског Југу-Истока како ваља уђу и споља и изнутра, а други пут опет и сувише се гласно јаве опипљиви интереси, а да би се албанске ствари одиста могле како треба размрсити.

Када је пре седам, осамгодина већ једном албанско питање превукло било плаво небо Европе облацима рата и оне што ведре и облаче на конференцијама Великих Сила бацило било у немир, тицало се то Србије, која је надирала преко албанског земљишта на Јадранско Море, да би се извукла из економског загрљаја Аустро-Угарске и докопала се светског мора и светске пијаце. Данас се води игра у првом реду око Италије. Премда је римска штампа већ

у деведесетим годинама трабуњала о „леgitимним аспирацијама“ на Албанију и премда је у првој деценији нашега века отпочело отворено натапање те земље италијанским утицајем, отварањем консулата, трговачких агентура, школа, болница и оснивањем паробродских друштава; што се за време Светскога Рата Италија наметнула била за јемца „независности“ Албаније, и што је одмах по слому Аустро-Угарске ставила била своју шапу на Валону, то показује да је „Ариутлук“ исто тако предмет политике на Консулти само у другом њеном скривеном „фаху“, као, рецимо, Еритреја или Либија. Африканске су области биле њен непосредни циљ. На њима је нада свијала своје гнездо, да би могла скретати овамо масе исељеника које је преживели начин рада у пољопривреди гонио преко велике воде и да би без стране утакмице могла бацити овамо масе робе, коју производи њена не претерано развијена индустрија. А Албанија је само средство ка циљу. Има ли једном Италија, да се послужимо анексионистичким фразама, Валону са њеним залеђем „чврсто у руци“, онда је лака работа дугометним топовима и минама затворити пролаз Отранта, који је широк само 73 км. Претворени у шаге *clausum* Јадрани играју тада за Италију ону исту важну улогу ненадмашног ратног пристаништа, какву би Црно Море имало за Русију да је Цариград са Дарданелима подлегао њеном освајачком надзирању. Обрнута том циљу, сва тежња Италије излази на то, да се укопа на источној обали Јадрана како би била што јаче обезбеђена од напада и у вези са тиме албанско је питање само један део Јадранскога питања у опште, које задаје

толико главобоље Врховном Савету. Ријека и Валона кључеви су за италијанску владавину Јадранима, и од државника Антанте може се Нити ма како искрено заносити подизањем нове Европе и Немачку и Аустрију посматрати другим осећајима и другим очима, но што то чини Лојд Џорџ или Милран, ипак Ријека није завршни камен италијанске националистичке политике, него је камен темељац италијанске светске политике. Јер по затварању Јадрана које се сада врши и по већ одавно изведеном поседују Додеканских Острва сви планови и пројекти италијанских империалиста жуде прво за владавином над Егејским Морем, а затим над Средиземним Морем и одонуд за етаблирањем у Малој Азији и на Црном Мору, а ни Савојски Крст над кубетима и минаретима Цариграда не чини се више онима који дају корак новој римској мисли о светској владавини ни мало више творевином грозничавога маштања.

У том циљу Албанија није драгоцену само као обалско утврђење, него и као теренска етапа. Кроз попречне долине албанских високих планина воде најближи путеви из Италије у унутрашњост Балкана и даље за Солун и за Цариград, као што су у позном Средњем Веку северо-италијанске варошке републике са њиховим трговачким караванима планинским путањама Албаније допирали у срце тога полуострва и као што су гомиле српске војске тим узачким саобраћајним артеријама жудно хитале ка „Сињем Мору“, исто се тако и данас опет укрштавају у истој области латинске и југословенске експанзивне тежње. Не само што Далмација, која је у здравој боји лица чисто

југословенска, и само ојлаш попрскана италијанским сунчаним пегама, пресеца као каквим оштрим ножем односе међу савезном браћом по сред среде него то исто чини и Албанија. Јер као што Држава Срба, Хрвата и Словенаца гледа у томе питање да ли ће моћи дисати или ће се морати угушити ако јој се извије из руку њено одиста једино увозно и извозно пристаниште Ријека, исто је тако дира у њен животни интерес ако Италија посредно или непосредно овлада Албанијом. Мислио Нити сада опет поштено у своје проповедању мира на развалинама Европе или не, тек италијански империјализам мало се братски понаша према својим источним суседима и не само што није признао Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, него не преза ни од каквих разорних материја ни у минирању њених темеља. Они бедни остаци хрватске „чисте странке права“, разни франковци и њихови солоједници, који су као најурени црно-жути лакеји отворили против Југословена своје фабрике лажи у Грацу, Бечу и Пешти, уживају благовољење римских освајачких политичара у толикој мери, да је ту недавно од југословенских заробљеника негдашње аустро-угарске војске у Италији италијанским новцем и предметима италијанске ратне опреме образована једна тајанствена „легија за ослобођење Хрватске“. И за црногорскога раскраља Николу, који је као варалица и издајник презрен од свога народа преливају се извори снага у земљи његова зета, када шаље плаћене чете да распирују грађански рат у Црним Брдима, а и на Бугарску су италијанске империјалисти бацили нарочито око; не само што: „Idea Nazionale“ уверава племенити

и симпатични бугарски народ сваком приликом о својој наклоности, него је и „Трибуна“ означила била једнога дана Италију као десну, а Бугарску као леву руку и додала „како се непријатељ налази у средини.“ Кад се те две руке саставе, „јасно је да ће непријатељ бити пригњечен“. Непријатељ је Југословенска држава.

Када италијански империјалисти теже за распарчавањем и досуђивањем Албаније Италији, Југославији и Грчкој и када пристају на „самосталну Албанију под италијанском заштитом и само за случај нужде, југословенска политика ради у правом увиђању, да би подела отворила широм врата заплетима и ровењима на Балкану, на искључивању сваког утицаја великих сила заснивањем Балканскога Савеза, у којем би како Бугарска тако и Албанија имале своја места; београдска, загребачка и љубљанска штампа залажу се са великом одлучношћу за то, да се добро начело „Балкан балканским народима!“ без ограничавања и задњих мисли прошири и на албанске суседе. По себи то решење изгледа оправдано сваком приврженику правог и трајног мира у Европи. Па ипак заснивање једне одиста независне и слободне Албанске Државе има своју велику закачку. И Лондонска Конференција од године 1913. створила је била на врат на нос једну самосталну Албанију са убеђењем да је за какву државу довољно да има толико и толико квадратних миља и толико и толико стотина хиљада људа, а без скромности којом је Сан-Ђудијано у својим „Писмима о Албанији“ признао да је арбанашки народ и сам себи и другима још једна непозната величина.

Taj čovečulač, čija je сва историја iscrпена француском пошалицом: „Les caisses sont vides, le trône est Wied, tout est vide!“ одиста можда и није онако брзо умро са своје унутрашње немогућности, већ у опште није ни једнога тренутка живео. Нјему су недостајале социјалне претпоставке; није имао костура друштвених класа, које би могле носити државу на својим плећима, недостајала му је душа, народна мисао. Ако у османлијској царевини, у главном људи још живе у онако средњевековним везама, да је после Балканског Рата мајор Бекир Беј у једном свом много запаженом спису учинио одговорним за слом потпуно одсуство државне свести код маса, та констатација још много јаче важи за земљу, којој су још до год. 1912. припадали најзануштенији и најназаднији вилајети европске Турске. Не само што су Арбанаси подељени на два *дијалекта*, који један други искључују, на наречја Гега и Тоска и на много поднаречја и на *три вероисповести*: римску, православну и муслиманску, и да их ништа не спаја у једно, него су ти безнадежно на себе упућени преостаци једне изумрле расе, као Баски у Француској и Шпанији и Гели у Енглеској, и немилешћу судбине тако везани и бачени у назад, да се сем усвајања брзометке, за последње две хиљаде година нису ни толико развили као њихови суседи за последњих двеста година. Још и данас живе слободна племена Северне Албаније на једном ступњу који су Германи и Гали Цезаревог галског рата већ одавна били оставили за собом; *фисови*, како их се зову племена, са свима оним особинама, како су их оставили у предање Морган и Енгелс, са

крвном осветом и куповinom невеста, са патријархалним кућним задругама, саветима најстаријих по годинама и изабраним поглаварима — све су то овде основи заједнице људскога живота. Претворити преко ноћ тога човека из најмрачнијег пра-доба у држављанина двадесетог века нема ни мало више изгледа на успех од покушаја, да се у развијеног становника Средње Европе национална свест замени осећајима племенскога сродства. Историја не може трпети хиљаду годишње скокове.

Држава не може оставити само себи те полу-и више но полудивљаке Албанских Алпа, јер их већ и сама глад гони да разбојничким походима стално угрожавају своју и својих суседа безбедност; баш су и сада српски листови на Југу пуни извештајима о честим арбанашким упадима у Ст. Србију, у којима се убијају селјаци уцењују села и одгоне стада оваца и коза. Сваки покушај да се то измени, да се разоружају ти вечити нерадници и да се васпитају да постану добре пореске платише и да се зарад њихова сузбијања саграде домови и железнице кроз њихову дивљину, мора и наићи ће вазада на огорчење и крвав отпор. Истина Петар II и Данило I умели су да племена у Црној Гори, о чијем друштвеном уређењу стари цин Марко Миланов очигледно прича, лише њихове од давнина навикнуте слободе и да направе од охолих чланова братстава покорне поданике, али је то полазило за руком под дивљим проливањем крви само за то, што су црногорски кнежеви руским новцем створили били себи прве зачетке стајаће војске и свој положај апсолутних владалаца према народу искупили били завис-

ношћу од царизма. Тако и арбанашка држава само nasloњena на какву stranу silu mogla bi naghati na kolena najneobuzdaniје od svojih sinoва и логично је и Принц од Вида, када је за време Европског Рата sneваo о повратку на „свој“ престо сматрао потребним да десетину хиљада аустро-угарских трупа остави још коју годиницу у земљи.

Али у колико се у опште може говорити о каквој албанској политици, племена Северне Албаније никада нису била њени носиоци; она су пливала вазада по туђим водама и давала у Светском Рату без икаква избора добровољачке чете час за Аустријанце час за Италијане. На против феудални су господари Средње Албаније политички покретнији и радљивији и понајпре склони, да заступају Албанију према Иностранству. Ако у Северној Албанији влада најчистија древност, у Средњој се Албанији Средњи Век може изучавати на врелу. Ту је Абдул Хамид имао преко сто села која су била његова сопственост, ту се простиру у плодним равницама дуж морске обале и река добра урођеничких феудалних породица, Топтана, Вриониа, Влора и како се све оне зову, на преко тридесет хиљада, преко педесет и шесет хиљада хектара, ту кулуче јадни кметови, који једва имају кошуље на телу, и крова над главом, притиснути киријом и дажбинама, у најбеднијем стању на свету. Да би било албанашког народа, исто би тако заповедна потреба била да се закупно робље средње-албанских бегова претвори у сопственике своје земље, као и ослобађање племенских задругара северно-албанских брда испод јарма глади и крвне освете. Али феудални госпо-

дари, како су под Видом не само свирали у прво ћемане, него управљали целим оркестром, и сад имају као и пре сву власт у својим рукама. Ма која од више или мање привремених и на најужу власт ограничених влада била на управи, у њој живи једино воља за влашћу једног танког горњег слоја бегова и паша, као што је и ова која је тренутно окупљена у Драчу и која ради на избору Есадову, једног од највећих феудалних господара за Краља, и било да по мигу или у споразуму са Италијом или Југославијом избацује крупне речи о „независној“ албанској држави, увек је ова далеко, да не може даље бити од какве корените аграрне реформе, јер се свакад замишља као правцата феудална анархија у којој господари земље, баш као ово и данас, јадним кметовима деру кожу преко ушију. А Албанија, која после истеривања Турака из Европе представља последње уточиште средњовековног имовног и радног устројства на Балканском Полуострву не може се одржати поред држава слободних сељака као што су Југославија, Бугарска и Грчка, па чак ни у савезу са њима, и морала би се исто онако срушити као и творевина од 1913. године.

Изгледа дакле да између Сциле и Харибде мучно остаје отворен какав узан пут за пловидбу. Или ће Албанија као држава под италијанском заштитом бити опасно оруђе у руци једног империјализма без скрупула и угрожавање балканскога мира, или ће *самостална Албанија*, у оквиру Балканског Савеза, утонути у унутрашњу анархију и у пуст хаос. Жеља да се избегну оба та ала указује на

неутралисање и интернационалисање те земље. А приме ли управни и извршни органи Великих Сила ту трновиту улогу на себе, њима ће у многим случајевима недостајати безусловно потребнога познавања прилика, права и обичаја, и чак и тада би каква нарочито заинтересована држава имала могућности да у мутној води лови рибу онако исто као и у краткога века кнежевини од 1913. год., која је такође имала своју Међународну Контролну Комисију која се под окриљем Италије и Аустро-Угарске упорно међу собом отимала о власт и утицај. Сасвим би друкче било када би се Међународна управа над Албанијом поверила трима државама, које су јој не само географски најближе, Југославији, Бугарској и Грчкој; оне су довољно познате са свима приликама а да би допуштале да их вуку за нос, и сем тога располажу и чиновницима који знају земаљски језик и познају обичаје; оне су пре свега способне, да основним ослобођењем сељака створе албанску државу по угледу на себе; оне на крају краја тиме служе само себи пошто би унутра и споља ослобођени арбанашки народ давао собом драгоцен беоцуг у ланцу Балканскога Савеза, који затвара тракиско-илирско полуострво сваком мешању похлепних Великих Сила. Разуме се да тај задатак захтева знатних жртава у времену и снази, али како би балканске државе примањем управе у једном неугодном куту света уштеделе Савезу Народа много труда, — па и одговорности, то би Велики могли из свога џепа покрити трошкове тога предузећа. Та се формула зове: *Неутралисање и интернационалисање Албаније под заједничком*

уиравом балканских држава а на основу финансијске помоћи Савеза Народа!

Потиснуто на тај колосек албанско питање још увек неће ићи напред глатко, без сметње и без застоја, али ће се тиме више спречити опасност искакања из шина или судара, него ма каквим другим решењем.

Дар-мар у Албанији

У Албанији је лом, и депршао се још над Валоном Савојски Крст или не, свакако се италијанске посадне трупе нападане од арбанашких гомила као од ројева стршљенова, налазе у најнепријатнијем положају на свету.

Свакако се нигде у европској штампи, па ни у италијанској и југословенској која географски и политички најближе лежи земљишту борбе, не наилази на довољно објашњење о дубљим узроцима тога покрета; извештајна служба и ратни дописници не познају Арнауте, те се тако не помиње име ни једнога од вођа, не наводи никаква лозинка, не саопштава никакав захтев, сем овог једног: Напоље са Италијанима! И оно што има од фактичких вести, само је једна гужва коју није баш лако размрсити. Пошто је читалац новина данима слушао о насртању арбанашких чета на Валону, сазнао је наједном о некаквој албанској влади е Тирани, која не одобрава тај устанак, која су споразумева са Италијанима, те је чак у једном грађанском рату противу опсадника Валоне под топовском ватром узела и учешћа и скоро разорила Кроју.

Навикнута, да своје мерило примењује и

на оно што се догађа у туђини, европска јавност гледа у поступању Албанаца покушај једног великог свесног националног покрета за националну независност. Али таквом тумачењу, које пипа по површини појава, противуречи оно што је пре неколико недеља речено на овим листовима („Судбина Албаније“ у Бр. 20. часописа „Дајче Политик“) о плановима италијанскога империјализма у Арбанашкој, а пре свега о социјалној суштини албанскога народа*. Оно што Лашпрехт доказује да код Германа, пре округло две хиљаде година, не може бити говора о ма каквом облику какве генеолошки

* Та расправа побудила је недопадање комунистичкога листа „Социјалистичка Зора“, који налази у Скопљу. У име „велике мисли Федеративне Балканско-Дунавско-Совјетске Републике, која се даје остварити само диктатуром пролетаријата тих земаља“ тај лист громко осуђује предлог, да се управа Албанијом привремено и под заштитом Савеза Народа, што он обоје прећуткује, повери њеном југословенском, бугарском и грчком суседу. Кад „Зора“ при том свечано посведочава зрелост Арнаута за „Совјетску Заједницу са осталим балканским народима“ и ову везује за комунистичку странку Југославије, која се бори и за слободу албанскога народа, таква простодушност подсећа на суд Карла Маркса о Бакуниновом панславистичком прогласу од год. 1848: „О сметњама, које стоје у истини на путу таквом општем ослобађању, о тако скројо различним степенима цивилизације и о тиме условљеним исто тако различним потребама појединих народа нема ни говора. Реч слобода све то замењује. О стварности у опште нема речи или, у колико она можда долази у обзир, она се представља као нешто што апсолутно ваља одбацити и што су пронавољно створили деспотски конгреси и дипломате“. Маркс није превао ни од тога, да говори о „руинама народа“, чије је само постојање већ собом протест противу велике историјске револуције, и сигурно би се грдно изненадио да му се причало о зрелости

карактеристичне националне свести, која се политички искоришћавала или могла искоришћавати, то од речи до речи важи о Арбанасима, од којих су, бар северна племена, једва достигла ступањ развића наших предака у Цезарово доба. У тим забаченим високим Алпима јављају се још најавантуристичнији појмови о суштини осталог света; просечни Арбанаси не замишљају под Европом у опште ништа, а бистрије главе сматрају је као једну једину велику државу, којом владају седам краљева, који седе на једном брду, један поред другог. Чак и сам одјек повремених догађаја допире у те пустиње само одоцњено и нејасно; за време првог Балканског Рата становници Љуме нису још ни слутили да „Султан има кавгу“; када су Срби били већ у Призрену, у њиховој непосредној близини, а Србима, који су под јесен 1915 избијали кроз Албанију на Јадране, урођеници кнежевине несрећнога помена нису умели ништа друго причати, до да је кнез Латин, т. ј. Католик а Есад Паша Турчин, што значи Мухамедовац. Ма како да је у тим лобањама чврсто укоревљено племенско уређење са свом његовом праисконом збрком, ипак се у њих никако не да утерати национална свест која би прелетала преко граница њихових племена. Где никакво заједничко предање, никакав осећај заједничке судбине и никакав заједнички циљ не вежу једно племе за друго; где је сваки фис

Арбанаса за социјализам, јер их је он називао врло мало спремним за цивилизацију и рекао: „њихове разбојничке навике нагнаће сваку суседну државу, да их држи у најстрожој војничкој подјармљености док им индустријски напредак у околним областима не би дао занимања као водоношама и сикирашима.“

један одвојен свет за себе, тамо нација и држава остају неразумљиве стране речи, „како би се могао“, вели добар један познавалац Албаније, Штајнмец, „какав Никај сложити са каквим Шалом, у каквој другој мисли до у узајамном сатирању?“

Кад се Италијани морају да бране од напада тих северо-албанских Индијанаца то је пре у вези са годишњим временом, него са ма каквим политичким циљем. На име чим се снег по планинама стане отапати и козе почну терати на брст, почиње са крајом стоке и крвном осветом нарочити друштвени живот тих пра-људи избацити мехурове и покушали тада каква страна сила да у европском смислу одржава ред по друмовима, она сместа навлачи на себе сву срџбу оних који се осећају угрожени у својој примитивној горској слободи. У том погледу су Италијани, који су се латили да саобраћајним путевима и војним железницама отворе арбанашку дивљину, само наследници Младотурака који су однели кржаве главе када су били покушали, да се државном снагом умешају у племенске распре. Слична искуства прикупљају и Југословени, у чијим су областима, које се граниче с Албанијом, на дневном реду мања и већа чаркања; последња вест од 11. јула из Дебра вели, како су арбанашке чете при њиховом нападу на југословенске граничне положаје употребљавале чак и топове. Али ако су, по једној речи Гуцковљевој, и топови напуњени идејама, онда то извесно није народна мисао која се у тим цевима крије.

Међутим оно што јуриша на зидине Валоне, то су далеко пре но слободна племена северо-албанских кршева средње-албански

феудалци са њиховом тевабијом закупом везаних сељака. И тада томе устанку исто онолико недостаје националнога нерва, као што га није имао, рецимо, ни велики покрет арбанашких бегова и спахија противу тансиматског законодавства у четрдесетим годинама прошлога века, чије је средиште такође била Валона, јер исто онако као што су се спахије тада буниле противу султановог покушаја да уравни феудализам, исто се тако очајно они данас бране противу развоја, који према политици упадача за Запада мора раскрстити са феудалном анархијом. Јер ма како да је извесно да су Италијани носиоци једног безобзирног империјализма, исто тако је несумњиво отпор албанских феудалаца противу њих изигравање тринаестог противу двадесетог века, а улог борбе није национална слобода албанскога народа, већ феудална слобода арбанашких великаша. Када би народна мисао покретала најновије догађаје и давала им своје обележје, сеоске чивчије морали би са оним истим огорчењем као противу Италијана дизати се и противу својих феудалних господара, под чијим су притиском они постали и остали једна врста најбеднијих људи у свој Европи и ништа не говори убедљивије о неутешној средњевековности прилика, чак и у најразвијенијим албанским областима, од слепе послушности коју закупци чивчије показују према спахијама, да се кржаве и да гину за одржавање свога сопственог робовања. Али како подвајање и цепкање спада у суштину феудализма, то ни бегове и спахије ништа даље не веже то тренутно сузбијање италијанскога упада; иначе је свака од великих спахијских

породица, Топтани, Вриони, Влори, Делфини, Фрашери и како се још све оне зову, само за повећавање своје домаће власти и вечито глума и неосетљива за први историјски захтев националне мисли, да се на првом месту радикалним ослобођењем сељака створи људска грађа за грађење нације и државе.

Међутим је мајушна група интелигенције, која је, једина од свих арбанашких слојева, примила у иноземству националну мисао у њеној савременој суштини, дала знака живота, јер по свим својим изјавама томе кругу припада и студент Авни Рустен, који је недавно убио у Паризу најсилнијега и најбогатијега од свих феудалних господара, Есад Пашу Топтаниа, као, „упропастиоца његове отаџбине“. Али у једној земљи без грађанскога staleжа ти су прави националисти и сувише слаби, сувише мало имају у народу чврста корена и сувише великим одстојањем одвојени су од осећања и мишљења маса, а да би могли вршити каква утицаја на њих. С тога се они као зимзелен за храст, припијају уз покрете других народних слојева; кадгод се чује о каквој албанској влади, она се скоро скроз састоји из феудалаца и са бруталним самопуздањем ради на феудалним циљевима, али јој редовно служи као зачин овај или онај националиста, састављајући за европску јавност обманљиве фразе. Али ако се тако звана влада у Тирани одиста слагала са Италијанима, онда изгледа да је она, немајући никакве силе за собом, већином била састављена из таквих убеђених присталица националне мисли, и у једном свету, у којем све скоро стоји главачке, било би најдрскије пребацивање, да феудални

господари који не знају ни за какву националну свест и горштакча племена терају упадача у море и да се позвати носиоци националног осећаја налазе с њима под једним губером.

Догађајима у Албанији који су Италију, по подацима у Комори, досада стали у жртвама маларије 25.000 мртвих и 180.000 болесних, поред 7 милијарди лира, и још више услед реакције у сопственом народу, којем је рат дозлогрдио, Италија је била приморана да се знатно повуче; Болити се свечано изјаснио за напуштање протектората над Албанијом и за образовање једне слободне албанске државе.

Али ако се Италија чисти из куће, она кључ од ње задржава у свом џепу, јер наговештај споразума и о Валони од стране италијанског Министра-Председника „чим Албанија буде чврсто организована“, с обзиром на слаб изглед на унутрашњи расплет у Албанији звучи као нека иронија. Тако је једино сигуран резултат последњих догађаја снажење самосвести код Јужних Словена; Арбанаси им се појављују као савезници у борби против италијанских јадранских претензија, Есад Паши приређена је у београдском Парламенту велика манифестација жалости а јавно мишљење ликује као загребачки демократски лист „Ријеч Срба, Хрвата и Словенаца“: „Ако је Италија приморана да капитулира неорганизованим и недовољно наоружаним Арнаутима и да се с њима споразумева, како ли се онда она може одупрети тек жељама Југословена, иза којих стоји велика организована снага једнога народа!“

Али ма како изгледао крај поглавља: Италијани у Албанији, само албанско питање остаје Сфинкс и мучиће још многога путника, који би му тражио решења мимо заједничку управу те неутралисане и интернационализоване земље, за коју се овде пледира под заштитом и о трошку Савеза Народа.

Југословенско јединство и немачка штампа

У току постајања вазда је знаменит и одсудан обрт кад се каква етничка претвара у какву политичку јединицу: када од народа постаје нација. Тај је догађај везан за извесне законе. Док природна производња и земљорадња помоћу феудализма одржавају расцепканост, дотле трговина и занати спајају поједине чак и удаљене делове, те је логично носилац новчане економије грађанска класа са њеном напред истакнутом трупом, интелигенцијом, која је прва сневала о националном јединству, по том се борила за њега и најзад га извојевала. Постигне ли се тај циљ под жестоким револуционарним борбама, онда крв у толико чвршће спаја све уједно; поклич из год. 1793: *Vive la nation!* имао је већ свој пуни звук и још и данас је Француз један од националном идејом најпрожетијих Европљана, пошто су око њене колевке стајали трнокопи Јакобинаца. Али баш и да је место фригијске капе над њом висео и Бизмарков шлем, истргло би уједињење немачки народ из шљама зачмалости засебних савеза, односа која карактеришу мале државе и поједина племена у њима на равну и широку чистину.

Југословени имају то поглавље своје историје сад баш за собом. Њима, разуме се, није диван плод јединства револуционарном снагом стресен са стабла, и ако је у рату по где који мученик на подножју цес. и кр. вешала био сведок народне мисли, већ им је без икаквих напора пао у крило сломом Хапсбуршке царевине. Зато што је испуњење било дошло пре но што је чежња била прерила све слојеве народа, љусци у многоме свакако недостаје садржина; југословенска је држава ту али се натезе са југословенском државном свешћу; српско-хрватско-словеначка нација је у покрету али далеко за њом рамуца српско-хрватско-словеначки национални осећај. То не сме никога чудити, јер је чак и велики немачки народ тако тешко притискивало наслеђе његове по племену и вери одвојене, по државном склопу и трговинском правцу растргнуте прошлости, да још за дуго време чак ни човек са најфинијим чулом слуха није могао зачути удар била једног великог националног осећаја, те је још Гете писао:

„Ви се, Немци, узалуд надате, да ћете се моћи образовати у нацију; зато се, а то можете, слободније развите у људе“.

Колико је замршенији положај за Југословене, код којих су турска и млетачка, аустријска и мађарска владавина, римска, православна и мухамеданска вероисповест, месна и покрајинска подвојеност као последица привредне заосталости, немачки и руски културни утицај, велико-српски и велико-хрватски циљеви развили све друго само не један јединствен и затворен свет осећаја и мисли. Али са Југословенима стоји слично онако, као што је било

пре два људска века са Италијанима. Када је Хиполит Тен путовао био по Апенинском Полуострву, загледао је он људима под копоран да би сазнао какав положај заузимају према јединству Италије у постојању. Он је нашао „да су сви који имају не себи чохани капут и читају новине“ страсно заузети за Италију и осведочио се да покрет за јединством свуда носе „осредњи грађани“ и да је сва тешкоћа у томе да се народ задобије, да се цивилизује и да се од њега створи један италијански народ. У Ромањи обавештавали су га његови пријатељи, да је маса сељана умно и сувише заостала, да је сувише везана за земљу и да је и сувише обузета својим сеоским интересима и сеоским зађевицама, а да би у опште могла имати какво мишљење у питању о италијанском или папском расположењу; али се француски научењак присећао и тога, да су у том истом делу земље радници били слободумни и да су се у Риму 1849. многе дућанције и мали грађани на бедемима тврђаве храбро борили за слободу и италијанско јединство. И он је нашао био кључ целом том проблему: „Ваља пустити једном сељаке да тек постану поседници, па ће и они исто тако мислити!“

То је оно! И у држави Срба, Хрвата и Словенаца приближно сви осећају југословенски који носе на себи варошки капут и читају новине. Политичке странке махом признају да су за државно јединство, ма да је маса навикнута да носи опанке, а многи од њих још не умеју ни да иду добро у новим чизмама. Они разбијају себи и другима главе о федералистичком или централистичком склопу; али што више која странка живи по својим поли-

тичким и социјалним погледима у год. 1920. тим јој је више државно и народно јединство ствар која се по себи разуме: социјалисти су још у аустро-угарском Средњем Веку као први поболи били заставу националнога јединства; комунистима су имена Србин, Хрват и Словенац просте регионалне ознаке као Шумадинац, Личанин и Крањац; млада републиканска странка тежи за слободом зарад подзиђивања јединства; а покрет око Обнове, који на крилима јаког етичког осећања, хоће из основа да обнови друштвени и културни живот народа, свестан је и одушевљен југословенски. А претворити неслободне и без поседа сељаци у крајевима изван досадашње Србије напуштањем једног више но престарелог система рада и поделом великих поседа у слободне сопственике, то је историјска Мисија, као сваке грађанске револуције и југословенског јединства. То је велико дело у току и направиће од македонског чивчије, од босанског кмета, од далматинскога колоне и од хрватског земаљског пролетера исто онако сигурно убеђена југословенска држављанина, као што је од поданика феудалних господара у држави Луја Шеснаестога, који су били обавезани на кулучење и плаћање дажбина својим господарима, поделом земље у парцеле постао француски Citoyen.

Место да поздрави такав развој и да му иде на руку, пошто сваки корак напред једног заосталог народа посредно као и непосредно служи општем европском напретку, испољава један велики део немачке штампе, који од 1914. није ништа заборавио а од 1918. ништа није научио, пред променом ствари на Југоистоку савршено неразумевање. Тим лењим

мозговима тако је урезана у памети шарена карта земаља са границама одономад, да они њену основну измену осећају као личну увреду, те се никако и не труде, да „мисленим посматрањем“, које је Хегел тражио опет једном схвате Историју као „разуман потребан ток светског духа“. Они радије падају у сваку смицалицу која се допада њиховом прашином попалом шаблону, не подозревајући ни мало, да ту као и свуда они који кивно мрзе све што је ново по занату стварају најопипљивије лажи и са планом их даље растурају. Црногорски раскраљ Никола, кога је у новембру 1918. његов народ с правом најурio као бестидног експлоататора, крвавог тирана и бедног издајника, покушава из Рима не само најмљеним четама, снабдевеним грешним новцем италијанског империјализма, да у Црна Брда унесе грађански рат за срођену династију, него храни и преко листа „Escho del Montenegro“ европску јавност најнеукуснијим татарским вестима о југословенским приликама. А из главнога града Штајерске, куда је са банкротираним политичким шићарцијама Ивицом Франком, Саксом и њиховим солоједницима ишчишћено на једну гомилу све сметлиште из целе Хрватске, и где се дојучерашњи хапсбуршки лакеји прерушавају у велико хрватске републиканце, провиру и у прилог италијанске жудње за освајањима на Јадранском Мору и других непријатељских снага у будућности исто тако слободно измишљани извештаји у свет кроз ступце „Грацер Тагес-пост-а“. Оно што штампа у Немачкој износи на сто пред своје читаоце о *Југославији* потиче у четири петине из једнога од та два подјед-

нако загојаћена извора. У наказном огледалу тих вести јавља се држава Срба, Хрвата и Словенаца као Велика Србија, у којој се Хрвати и Словенци само српским бајонетима одржавају у шкрипцу и нема те вести која би била и сувише блесава а да јој се не да част удела у скупој штампарској боји. Један берлински берзански лист даје наслов једном свом чланку не, да речете о Аустро-Угарској већ о Југославији: „Вештачки створена држава“; у једном листу који излази у Бремену прича „један добар познавалац тамошњих прилика“, како црногорски делови „само са одвратношћу“ припадају новој државној творевини и како се словеначки сељаци у Корушкој показују да су скроз пријатељски расположени према Немцима; по једној швајцарској телеграфској агентури штампа се, како је, на највеће огорчење народа укинута достојанство хрватског бана; један орган владин дознаје из Беча, како „предстоји распадање југословенске државе“, како за који дан „ваља очекивати буну“, како „Хрвати и Словаци“ који као туђинци играју у Југославији од прилике онаку политичку улогу као Холанђани у Немачкој, као и „Далматинци“ хоће да се начине независнима од Србије и да образују своју сопствену државу; и одиста! један социјал-демократски орган узбуђен баца дебела слова преко целе ширине прве стране: Устанак у Југославији! и надовезује за ту бајку, како је у Хрватској „избила револуција“ и како се војска почиње распадати. Све мудре речи о „државним творевинама“, које је произвољно створила Антанта, а које по свом унутрашњем склопу не спадају у једно. И као што се свакад ради кад се хоће да збије тица

у ваздуху, баца W. T. B., југословенскога Регента Александра у исто време кад он шета по обали Кане, заједно са неких педесет личности у Београду помоћу динамита у ваздух! Како од тог пустог хора свакако одударају неколико јасних гласова, то „Kölnische Zeitung“ признају, да „са образовањем једне јаке националне југословенске државе Срба, Хрвата и Словенаца“ ваља рачунати као са једним скоро сигурним фактом и наглашавају да су Немачка, а пре свега Италија у њиховом државном уједињењу морале савлађивати далеко веће унутрашње тешкоће но што их сада има да савлађује Југославија, а у једном чланку опомиње професор Бергштресер од схватања, као да ће Југословенска држава час пре пропасти са супротности између Срба и Хрвата и савлађује трења између оба та племена највише са трвењима између Баварске и Пруске. Али поред ових који у доброј вери причају те бајке, запињу у Немачкој Аустрији једномишљеници француских шовиниста који би и сувише радо хтели да Немачку опет распарчају свесно и свом снагом, да разбију Југословенско јединство. Правим присталицама црно-жутог режима чини се да оде све суноврат, што се на земљишту обала Дунава, Драве и Саве не рађају више Немци и Мађари са мамузама на ногама, а Југословени са седлима на грбачи; они не разумеју више један свет, у којем презрени „послужнички народ“, како их је Хебел назвао седе под једним кровом за сопственом трпезом. И пошто њихова чежња једино иде за тим, да обрну опет у назад коло развоја, гурнули су се са градачким Велико-Хрватима под један губер,

шурују са италијанским империјализмом, дошаптавају Антанти на ухо девизу о Савезу Дунавских Држава, држе оног лутана Карла негде у позадини и терају тако лудо и дрско да их је државни канцелар морао јавно продрусати у Народној Скупштини. Са намером, да клеватама поткопају углед југословенске државе у очима Европе ти јадни експлоататори једне гадне прошлости не презају ни од најгрубљих измишљотина и јављањем, како у Словеначкој „уопште“ чезну за ранијим приликама — за аустриском кнутом! — тек започиње дуга литанија њихових лажи; а сведочанство о историском разумевању, са којим немачко врбовање прискаче у помоћ савременој историји у корушкој гласачкој зони је страховна вест коју протура национално-политички одбор у Св. Виду на Глану, како се код српских официра као што се говори, често дешава, „да рукама грабе јело из суда!“ Али ма како да су гадна и бесмислена ова средства — далеко је опаснији циљ за којим јуре не само немачко-аустриска господа, већ и велико немачка снажна ордија у нашој лепој републици. У једној расправи о Југословенском питању пропагира у питањима „расе“ облесавела и идејама пангерманистички странке опијена „Politisch Anthropologische Monatsschrift“ за помагање Велико-Хрватских планова (заштитна марка Грац) и у лудилу своје овако колута очима: „Пође ли за руком тежњама Хрвата за самосталношћу, који су непријатељски расположени и према српској династији, да помоћу Немаца и Италијана образују независну државу, онда ће Велика Србија бити стукнута до средине

Балкана и лишена половине своје снаге; Словенци ће, опасани Немцима, Мађарима, Хрватима и Италијанима, срозати се поново у своју природну безначајност и немачки утицај у Штајерској, Корушкој и Крањској поново ће моћи добити реч“. Хало, хало, храбро: Поносно се вије црно-бела-црвена застава! Колико још има од Берлина до Багдада? Пошто је свет?

А иза ниског али гвозденог чела тих делија ни да засене муња разумевања за то, да нас је баш ова ту препоручивана перфидна политика поделе и владања, завађања и напуђавања делова народних заједница бацила преко анексионе кризе и Ултиматума Србији у бездно дубоке невоље, у којем још и данас немачки народ лежи са размрсканим удовима.

Југославија и Немачка

Одмах по слому Аустро-Угарске здерали су Југословени не само Хапсбуршког Двоглавог Орла, него су се окомили били и против немачкога језика, из којег им тада ништа више није на сусрет звучало но надувени заповеднички тон господара од јуче. Али да је дете изручено заједно с водом у којој је окупано, када је по словеначким школама на место немачког као наставни предмет ступио српско-хрватски језик, то отворено признаје угледни представник младе социјалистичке генерације, Фран Ерјавец, у словеначком часопису „Попотнику“. Његова својом стварношћу и искреношћу утицајна расправа држи наставу српско-хрватскога језика непотребном, пошто сваки Словенац за дневну потребу довољно разуме језик братског племена, те може без муке и брзо и боље га научити, а бесплодним, пошто он није кључ у какву вишу културу. Полазећи са претпоставке, да сваки образовани Словенац мора знати један светски језик, испитује Ерјавец за тај циљ руски, француски и енглески језик и одбацује сва три, пошто ће већина његових саплеменика ретко или никад доћи у прилику, да чује каквог Руса, Француза или Енгелеза.

да говори својим матерњим језиком. Напротив, у немачком гледа он „језик, којим говоре осамдесет милиона људи високе културе и још више цивилизације, један народ с којим имамо заједничку границу, дугу скоро 200 ккм; народ с којим нас везују вековна предања, народ којем свакако имамо да захвалимо за претежан део наше културе и цивилизације, народ с којим нас везују у току векова стваране трговачке везе, који и поред свога пораза игра још велику улогу у Светском Концерту и који ће, по свој прилици, у будућности играти још и већу“. После свега долази он до закључка, да свака средња школа има да научи Словенца да потпуно влада немачким језиком.

И ако Ерјавец приписује баш немачком утицају, што су Словенци на пољу културе и цивилизације претекли друге Јужне Словене који су одгајени делом у мађарском, а делом у турском духовном правцу, ипак ни они нису остали недирнути немачким дахом. Доситеј Обрадовић, који се 1783 на прагу новије духовне историје Јужног Словенства у Хагу и Лајпцигу запајао Лајбниц-Волфовом филозофијом, Вук Стевановић Караџић, велики реформатор српског језика, који је примио незаборавно оплођење од Јакова Грима, савременици Љубомира Ненадовића, који су по немачким великим школама око 1840. доспели под Хегелову хипнозу, вође и подстрекачи Омладине, који су се одушевљавали Шилером и уживали у Хајне-у — не без права најбуднија и најјача глава млађе југословенске генерације, 1914. рано преминули Јован Скерлић — назива „Немце доиста носиоцима културе у српске крајеве“. Ни код Хрвата није никад устукњавао немачки

утицај, од како се немачка романтика јавила била у илирском покрету, и већ оне стране речи што искрсавају у забави и у штампи у Београду, Загребу и у Љубљани, јасно показују који је језик служио томе народу као мост у западну културу. Не само што изрази који расту на осенченој страни јавнога реда, као *швиндлерај, шшреберштво, лумповашаи, шуфтовски, хохштаплер и шштрајхдрехебство*, потичу право из немачкога говора, нека неко мора изаћи и „с фарбом“, или бити држан „у шаху“, Парламенту се упућује „мотивисан извештај“ о каквом закону; продаје се „плац“ за кућу, тражи се „машински мајстор“, а при посети Краљевића Намесника у хрватском главном граду цвркатале су шипарице између четрнаесте и четрдесете: *как је херциг!*

Већ то познанство Југословена са немачким језиком ствара повољан основ за привредни заједнички рад оба народа, који се, овамо индустријом, онамо пољопривредом најсрећније допуњавају. И пошто је Дунав спојни пут, којим се размењује роба средње-европских-индустријских радионица за производе југо-европске пољопривреде, ограђује се југословенски трговачки свет противу намере, да се поново подгреје план о моравско-вардарском каналу, који је сходно времену у данима аустриско-српског царинског рата требао да опасаној Србији отвори преко Солуна приступ на море а који би Југославију, која није притешњена у својој слободи економскога кретања одвлачио само од њеног природног трговинског правца. Јер када Шарл Риве у својој књизи „En Yougoslavie“, која је у Југославији побудила мало радости, мало високо-

нарне мисли, да се француски трговачки путник у Загребу и на целом Балкану очекује као Месија, „comme le Messie“, тако смело тврђење подсећа само на Киренбергерову реч о Французима, који марширају на челу европских илузија. Француска је не само земља ђаволски високе валуте, него је и њена економска бочна снага, која је само на пољу сапуна и мириса, гаћица са чипкама и свилених доњих сукања одиста тваралачка, али је, Југословени пре примају са осмехом. А са Немачком упредали су се пре рата конци врло тесно; југословенски се трговац навикао на немачки начин рада да подешава немачку израду робе југословенскоме укусу; где би год данас у Србији или у Војводини, у Хрватској или у Славонији чули лупу какве земљорадничке машине она показује ономе који јој се ближе примакне у стотини случајева сто пута знак какве немачке фирме. С тога је општа и хитна жеља, да се трговински односи са Немцима понова воспоставе на целој линији. Једва прође једна недеља без опомена и тужаба штампе, да је београдска Влада у томе нехатна; чак и „Самоуправа“, која, извесно, није пријатељски расположена према Немцима, лист Пашићев и Протићев, објавила је ту недавно живе трговинске преговоре са Немачком, и што ових дана ни југословенско Министарство Саобраћаја материјал за поправку локомотива није поручило из Лондона, већ из Берлина, и што београдско Војно Министарство испоруку гвоздених пољских кревета за војску није поверило каквој француској, већ једној немачкој кући, све то свакако није случајно.

Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца није творевина Антанте онако, као што су пре сто

и толико година илирске покрајине биле Наполеонова творевина, јер је напон ка националном јединству одавна живео у одвојеним племенима тога народа; Светски Рат био је управо само историјски случај, који је донео испуњење тој жудњи. Па и при свем том сматрали су државници у Лондону и Паризу, који су између битака умели онолико причати о једнаком праву малих народа, државе које су постале на рушевинама хапсбуршке царевине као неку врсту вазала. „L'Entente“ писао је као о нечем што се само собом разуме „Mercure de France“, који ни мало није претеран, „ne peut pas permettre que ces états sortent du plan politique qu'elle même a tracé“. Али као и њени западнији другови у судби, опире се и Југославија и рукама и ногама изгледу, да постане оружје једног политичког плана који је израдила Антанта, и мисао о Савезу Дунавских Држава као бедему Француске против Немачке и Русије наишла је с тога у Београду на ледено одбијање. Право мешања Великих Сила у унутрашње ствари Југославије, утврђено параграфом о мањинама у Уговору о Миру, више но дволично држање Антанте у Јадранском Питању, досуђивање целокупне аустро-угарске трговачке флоте Италији, шуровање Енглеза са Мађарима, премазивање зуба Србији при ратној оштини са неколико мрвица са богато постављене трпезе Француза и Енглеза, све је то у многоме повећало неповерење према моћним „Савезницима“ до огорчења и проширило и удубило увиђаше, да Мали кад једе вишне се каквим Великим, па звао се овај Аустро-Угарска, Француска или Енглеска, сваки пут добија коштице о главу.

Међутим је сила, којом је у Пољској руска песница ударила по европском столу довела дотле да је зазвектао порцулан и у Југославији. Према Лењиновој и Троцкијевој држави сем комунистичке странке стајало је до сад све без разумевања или са одбијањем. Срби су братски примили буржоазе јужне Русије, који су бегали испред бољшевика; у Београду је још и данас акредитован један посланик давно престале Колчакове владе, а тек пре кратког времена отворен је у Загребу — не од стране Совјетске Републике — један руски консулат, који свакако из добрих разлога не оверава путне исправе за Русију. Срећа оружја бољшевичких трупа и супонирање Антантино Југословенима, да ће опет једном водити за туђе циљеве кестење из ватре, учинило је да се расположење из основа обрнуло. Како се већ у извештају југословенских комуниста, упућеном Московском Међународном Конгресу обртом речи о „револуционарном плашењу Русије и Балкана“, који ће у прах претворити „трулу Европу“ на свечан начин васкрсава свесловенска идеологија о „трулом Западу“ и о улози Словенства као избавиоца, тако се југословенска јавност у многоме уљускава у мишљење да се у Пољској више ради о словенским но о бољшевичким победама; царистичка или бољшевичка Русија — говори се — за нас је свеједно, за нас је она света Мађушка Русија. Али и онде где рационализам долази до речи место мистике, и тамо буди улазак Русије у коло Сила које одлучују на пољу светске политике радосну наду, да ће Лењинаова влада и преко Лондонског Уговора, и преко Сен-Жерменског

Мира и преко одлука донесених у Сан-Рему и у Спа-у, преко свих тих, и Југословенима више или мање непогодних докумената превући један дебео потез пером.

Може ли службена политика и полуслужбена штампа Југославије још увек дизати олтаре Антанти, нарочито расположење ипак свом силином тражи да се Западним Силама окрену леђа и да се у ком било облику изведе зближење ка Русији. Тиме пада и нова светлост на односе према Немачкој. Јер како се за Југословена махом свет дели на државе, које ждери, и на друге које бивају ждеране, то он гледа у немачком народу жртву империјалистичке незајажљивости, и никако није глас у пустињи, када београдска „Република“ поред Русије, набраја и Немачку, Чехо-Словачку, Румунију и Бугарску као земље с којима Југославија мора тражити додира заједничких интереса и с којима мора тежити за пријатељством и споразумевањем.

Али кад Фран Ђрјавец у својој расправи која је и знак расположења, одбија за Југословене у њихову односу према Немцима улогу четрнаесто годишњег дечака, отпуштеног из школе, који пролази са шеширом на глави поред свога дојучерањег учитеља, онда не сме ни код нас замрзла учитељска уобразиља југоисточном свом суседу посведневно причати шта он има да захвали немачкој култури; Југословени су одрасли и пунолетни и не требају никога ко ће их вадати за руку. Управо могла би се по готову предвидети каква несташица сваке слутње, која би морала сваког забезекнути, *да је основно расположење југословенског човека од данас дубока одвратност*

према свима капиталистичким државама и према свакој империјалистичкој полицији; њега су и сувише често обмањивали, а да би могао још наилазити великима на њихов лепак и најлепших фраза, и њега гуши само гађење кад види, да је најбандоглавији и за поуке најнепријемљивији тип, пангерман, већ почео рачунати са својим народом као са топовском храном против Антанте и као што то тамо неко чини у „Deutsche Zeitung“-у весело саветује берлинске државнике, да „италијанско-југословенске супротности унесу као активну позицију у немачку спољну политику.“ Југословени стоје још у логору Антантином, али и у колико су они већ обесили свој пртљаг за одлазак, могу их повратити у опаку безумност кабинетске политике од прекјуче, која нас је одвела у Версај, и највише покренути на то, да опет скину свој завежљај и да остану тамо где су.

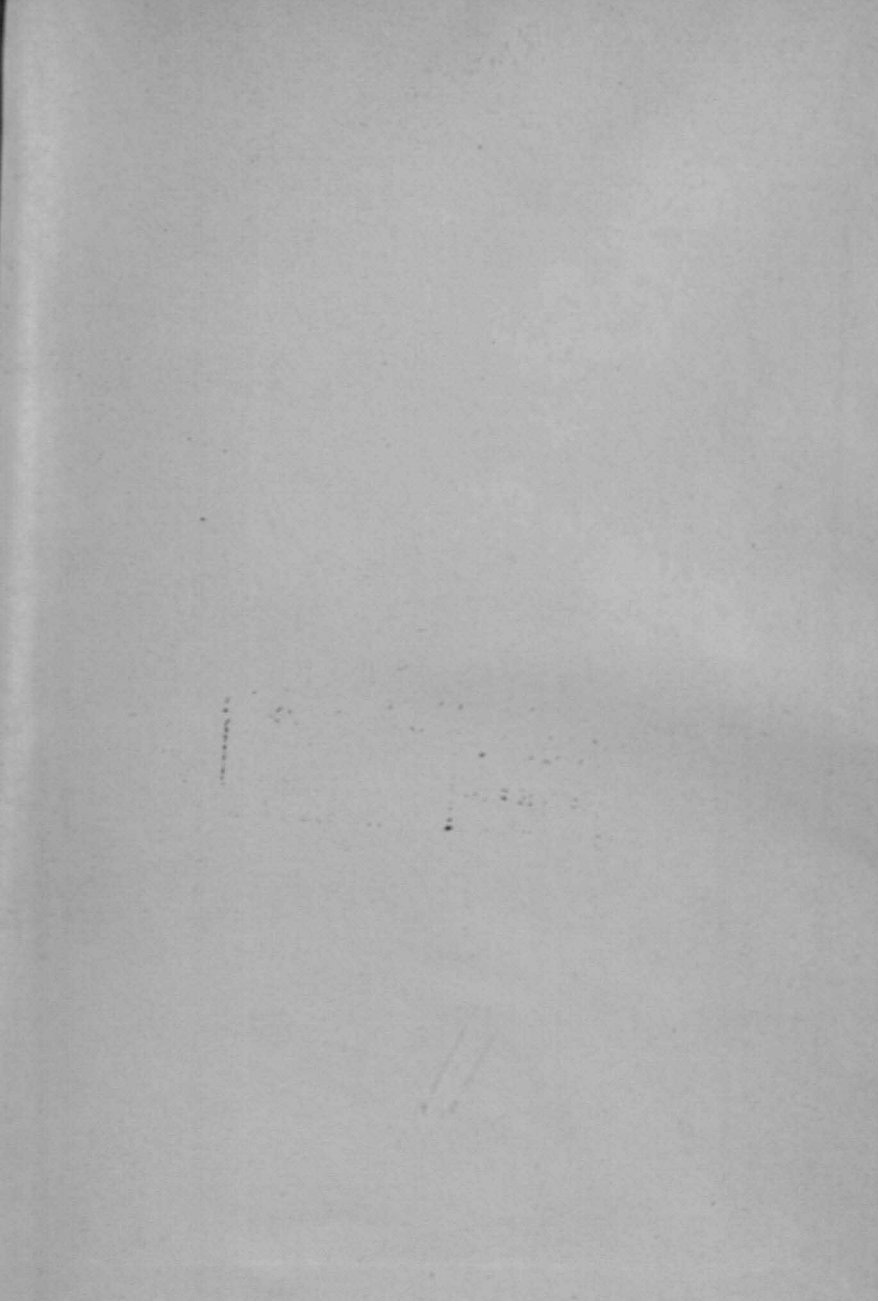

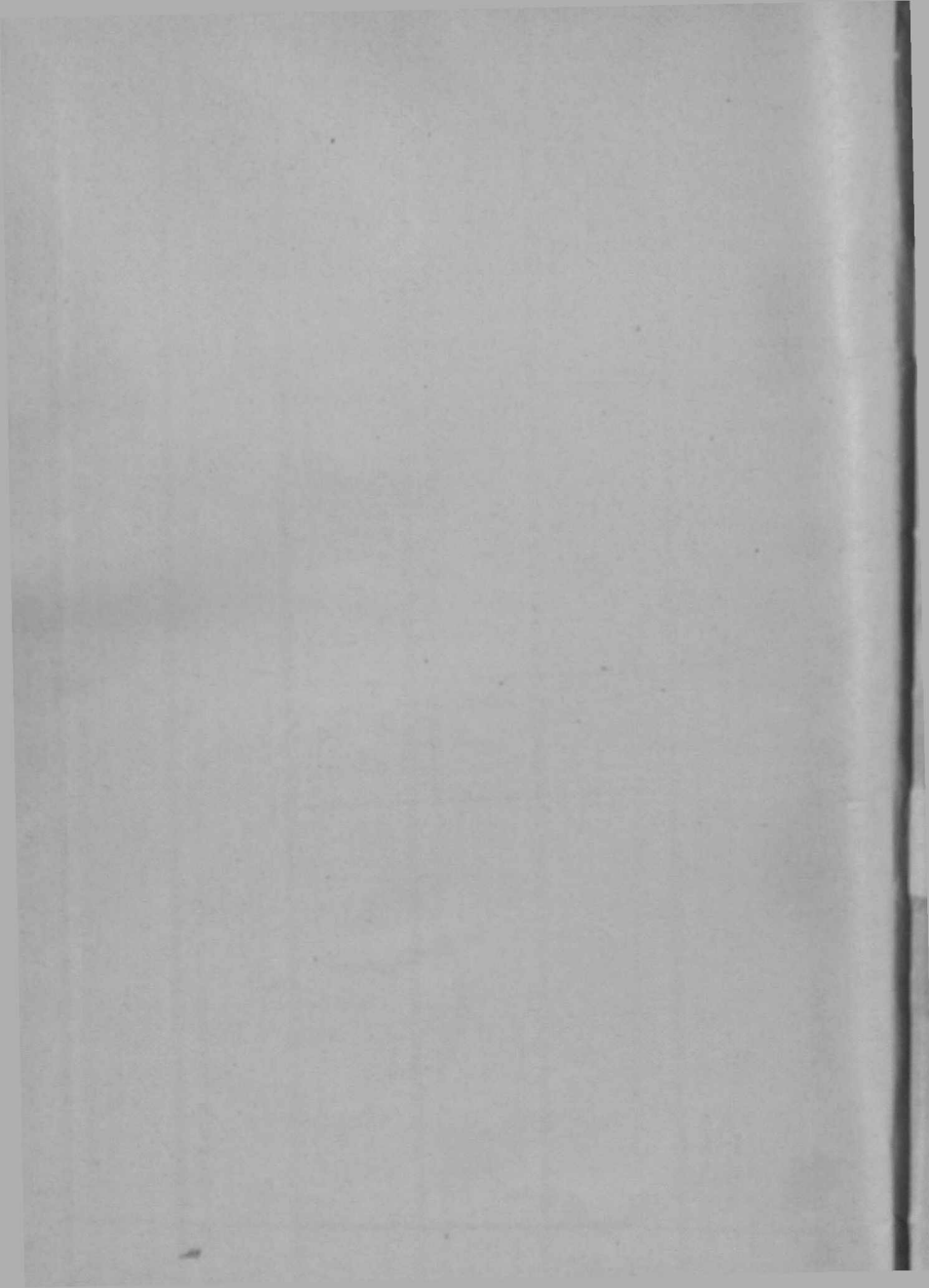
I. S. A.
VENEZIA

BIBLIOTECA

224

1521700

ES 1.00